

nişlerle donatılmış olan eyvanın üstüne kubbeli bir mekân yerleştirilmiştir. Merkezdeki sekiz kollu yıldızdan dağılan geometrik kabartmaların süslediği eyvan tavanı söz konusu mekânın zemin döşemesini meydana getirir. Mukarnaslı bir yağmakla donatılmış, birleşik kemerli birer pabuçluk ve yağmağı mukarnaslı birer nişle yanlardan kuşatılmış olan avlu kapısından girince sağda ve solda yer alan merdivenler çatıya, oradan da eyvanın üstündeki kubbeli mekâna geçit verir. Avlu kapısının geometrik motifler, rûmiller ve sülüs hatlı hadis ibareleriyle süslü olan ahşap oyma kanatları halen Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir.

Yapının ortasına bir kenarı yaklaşık 15 m. uzunluğunda kare planlı, üstü açık bir avlu yerleştirilmiş, medreseyi oluşturan birimler bu avlunun bir zamanlar şadırvanın bulunduğu merkezinde dik açıyla kesişen iki eksene göre kusursuz bir simetri arzedecek şekilde dağıtılmıştır. Giriş eyvanının karşısına yazlık dersane niteliğinde kare planlı ve kubbeli bir eyvan, diğer eksen üzerine de aynı boyutlara ve üst yapıya sahip olan birer kapalı (kışık) dersane, yapı kitlesinden eşit miktarda (3 m.) dışa taşan bu dört birimin aralarına da beşerden toplam yirmi hücre yerleştirilmiştir. Kare planlı ve tonozlu olan hücreler avluya açılan birer kapının yanı sıra mazgal türünde pencereler, dolap nişleri ve ocaklarla donatılmıştır. Dershanelerin kubbeleri baklava kuşaklara oturur.

Bütün bu mekânlarla avlu arasında uzanan beşik tonozlu revakın yine iki çeşit taşla örülmüş sivri kemerleri, aynı mimara ait Amasya Bayezid Paşa Camii'nin

son cemaat yerindekilere benzeyen kısa ve kalın pâyelere oturur. Revakın dört kolunda da dershanelerle giriş eyvanına isabet eden açıklıklar yanlarındaki birer açıklığa göre daha geniş ve daha yüksek tutulmuş, söz konusu açıklıklar revak tonozuna dik gelişen sivri beşik tonozlarla donatılarak avluya açılan eyvan niteliğine kavuşturulmuş, böylece medresenin dış mimarisinde gözlenen dört eyvanlı tasarım avlu mekânında da vurgulanmıştır. Giriş eyvanında ve avlu cephelerinde düzgün kesme taş işçiliğinin tercih edilmesine karşılık dış cephelerde tuğlalarla kuşatılmış moloz taşlardan oluşan kasetli almaşık örgüyle yetinilmiştir. Bu arada Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi ile Merzifon yakınında Gümüşhacıköy'de 816-818 (1413-1415) yılları arasında yaptırılmış olan Hacı Halil Paşa Medresesi arasındaki benzerlik dikkati çeker. Yalnız Hacı Halil Paşa Medresesi'nde avlu bir kubbeye örtülmüş ve giriş eyvanı avlu yönüne açılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Hüsameddin [Yasar], *Amasya Tarihi* (s.nşr. Ali Yılmaz – Mehmet Akkuş), Ankara 1986, I, 326, 329; İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Kitâbeler*, İstanbul 1845/1927, I, 112-116; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 25-31, 72; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Cenevre 1956, s. 37; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 70, 78, 145; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi II*, s. 185-190; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1972, I, 310-312; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 111; Yıldız Demirel, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I: Erken Devir 1300-1453*, İstanbul 1979, s. 151-152, 621; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mi'mârisi*, İstanbul 1986, s. 35-36; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 403; Mahmut Akok, "Merzifon'da Çelebi Mehmet Medresesi", *Mimarlık*, IX/1-2, Ankara 1952, s. 29-37.

M. BAHİ TANMAN

I. Mehmed
Medresesi –
Merzifon

MEHMED II

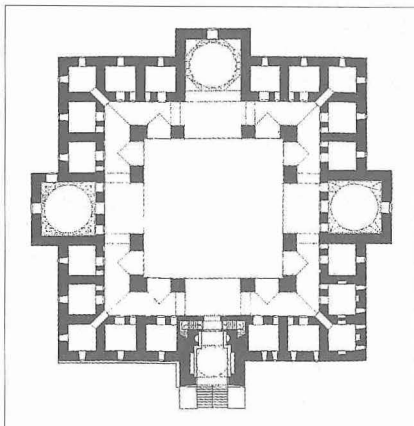
(محمد)

(ö. 886/1481)

Osmanlı padişahı
(1444-1446, 1451-1481).

27 Receb 835 (30 Mart 1432) tarihinde Edirne'de doğdu. II. Murad'ın dördüncü oğludur. Altı yaşında iken Amasya'ya vali tayin edildiği iddiası şüphelidir; 1443 baharında iki lalası Kassabzâde Mahmud ve Nişancı İbrâhim b. Abdullah Bey ile Edirne'den Manisa'ya vali gönderildiği bilinmektedir. Aynı yılın sonlarında ağabeyi Amasya valisi şehzade Alâeddin Ali Çelebi'nin vefatı üzerine tahtın tek vârisi durumuna geldi. Tahttan çekilmeyi düşünen II. Murad 847 (1444) baharına doğru onu Manisa'dan yanına getirtmiştir. 24 Safer 848'de (12 Haziran 1444) Edirne'de Macar kralı, Sırp despotu ve Hunyadi Yanoş'un (Yanko) elçileriyle barış antlaşması imzalanırken Mehmed de hazır bulundu. Ardından II. Murad oğlu Mehmed'i tahtına geçirip "kaymakam ederek" Anadolu'ya geçti ve temmuzda Yenişehir'de Karamanoğlu ile kendi adına ve "Mehmed Bey" adına bir ahidnâme (sevgendnâme) imzaladı. Oradan dönüp ağustosta Mihaliç ovasında kapıkulu ve paşalar önünde tahtı resmen oğlu Mehmed'e bıraktığını ilân etti. Kendisi Bursa civarında zâhidlerle inzivâ hayatına çekildi. Devletin henüz on iki yaşında olan tecrübesiz bir gencin eline bırakılması içeride ve dışarıda büyük buhranlara yol açtı. Balkanlar'da ve Anadolu'da II. Murad zamanında alınan yerler terkedildi. Nitekim 1440'ta tamamıyla fethedilen Sırp despotluğu eski sahibi Georg Branković'e iade edilerek canlandırılmış, Eflak beyinin tâbiyet bağları Macar aracılığı sonucunda gevşetilerek şahsen padişaha kulluğunu sun-

I. Mehmed Medresesi'nin planı

maya gelmesi şartı kaldırılmış, böylece Osmanlı ülkesi etrafında bu iki beyliğin üzerinde Macar etkisi kuvvetlenmişti. Anadolu'da ise Karamanoğlu'na Beyşehir, Akşehir, Seydişehir ve Oklukhisarı terkedilmişti. Güney Arnavutluk'ta Gin Zenebissi ayaklanmasını kuzeyde eski Akçahisar subaşı İskender Bey'in isyanı izledi. Güneyde Mora Despotu Konstantin, Korint berzahını aşarak Osmanlı nüfuz bölgesine girdi. 846 (1443) kışında düşmanla birleşerek Sofya'da bir vladikayı başlarına getiren Bulgarlar bile bir tehlikeye unsuru olarak görünmekteydi. Edirne'de kararlaştırılan barışa karşı Macaristan'da savaşçı bir cereyan uyanmış ve bir Haçlı seferi için hazırlıklara başlanmıştı. Batı hristiyanları Bizans'ın aracılığı ile Karamanoğlu'nu da ortak bir saldırıda aralarına almaya çalışıyorlardı.

Sultan Mehmed aynı zamanda büyük bir iç bunalımla da karşı karşıya kaldı. O yaz pâyitahtta paşalar arasındaki rekabet ve çekişme, Edirne'de korku içindeki halkın Anadolu'ya kaçışı, gösteriler ve nihayet kanlı Hurûfî ayaklanması (8 Cemâziyelâhir 848 / 22 Eylül 1444), şehri harap eden büyük yangın bu buhranın başlıca görüntüleridir. Küçük yaştaki padişah duruma hâkim olamıyordu. II. Murad devleti daha ziyade ulu veziri Çandarlı Halil Paşa'nın yetkili ellerine bırakmıştı. Fakat diğer devlet büyükleri, bilhassa Çandarlı'nın eski rakibi Rumeli beylerbeyi vezir Şehâbeddin Şâhin ile şehzade lalası Nişancı İbrâhim ve Zağanos paşalar (hepsi kul aslından) Çandarlı'ya karşı II. Mehmed'in etrafında toplanmışlar, iktidarı onun adına Çandarlı'nın elinden almaya çalışıyorlardı. O yaz Bizans'ın elindeki Osmanlı şehzadesi Orhan Çelebi tahtı Mehmed'in elinden almak ümidiyle İstanbul'dan harekete geçmiş, İncegiz'e gelmiş, taraftar bulamayınca Dobruca'ya kaçmış, nihayet Şehâbeddin Paşa'nın sıkı kovalaması sonucunda bir şey yapamadan tekrar İstanbul'a sığınmıştı.

Haçlı ordusu 18-22 Eylül'de Tuna'yı aştı. Macarlar ile hareket eden en büyük yardımcı kuvvet Eflak beyinin gönderdiği askerlerdi. Bir Haçlı donanması Anadolu'dan kuvvet geçmesini önlemek için boğazları tutmuştu. Çandarlı ve taraftarları II. Murad'ı tekrar iş başına getirmekten başka çare olmadığını düşündüler. Bursa'ya gönderilen Kassabzâde Mahmud Bey'in ısrarları neticesinde nihayet II. Murad inzivâsını bıraktı, Edirne'ye geldi. Şehâbeddin ve Zağanos, II. Mehmed'i ordunun başına geçirmek ve babasını Edirne

korumasında bırakmak istiyorlardı. Sonunda II. Murad idaresinde hareket eden Osmanlı ordusu ile Haçlı kuvvetleri Varna'da karşılaştı ve Haçlı kuvvetleri yenildi. Çandarlı Halil Paşa, Varna zaferinden sonra eski itibarı yükselen ve gerçek iktidarı elinde tutan II. Murad'ı gerçek padişah sayıyor ve rakiplerine karşı Edirne'de kalması için direniyordu. II. Murad geleceği için tehlikeli olabileceğini düşünerek oğlunu tahttan indirmek istemedi; Edirne'de birkaç gün kalıp Manisa'ya çekildi. Rakipleri onun dikkatli barış siyasetine karşı fütuhatçı bir siyaseti desteklemişler ve genç padişahı bu yolda teşvike başlamışlardı. İstanbul'un fethi fikri bu tarihte yeniden ortaya atıldı. Böylece Çandarlı ile Manisa sarayının nüfuzu önlenibilirdi. II. Mehmed bu yıllarda, kuvvetle Zağanos'un etkisi altında kalarak İstanbul fethini padişahlığının ilk şartı olarak benimsemiş bulunuyor ve Çandarlı'yı başlıca engel görüyordu. Genç sultanın savaşçı siyaseti Sırp despotu ile Bizans imparatorunu olduğu kadar Kastamonu ve Karaman beylerini de telâşa düşürmüştü, bunlar Manisa'da II. Murad'a elçilerle şikâyetle bulunmuşlardı. II. Murad oğlunu ve onu kıskartan vezirlerini azarlayıp durumu yatıştırmıştı.

Yeniçerilere güvenen Çandarlı Halil Paşa, II. Murad'ı tahta geri döndürmek için faaliyetlerini hızlandırdı. II. Murad da oğlunun durumunu tehlikeye düşürmeden ve bir iç savaşa yol açmadan tahta gelmek istiyordu. O sırada Rumeli'deki tehlikeli durum bu değişiklik için bahane hazırladı. Mora despotu Korint berzahı surlarını (Kerme) yeniden inşa ettirerek Osmanlılar'a meydan okuyordu. Bu esnada Edirne'de büyük bir yeniçeri isyanı patlak verdi. Ayaklanan yeniçeriler, güçlülük II. Mehmed'in sarayına kaçabilen Şehâbeddin Paşa'nın sarayını yağma ettiler. Âsilerden bir kısmı İstanbul'da bulunan Orhan Çelebi'ye taraftarlıklarını ilân ettiklerinden padişahın tahtı tehlikeye düştü. İsyan, yeniçeri ulûfesinin arttırılması ve itaat etmeyenlerin halkın yardımı ile kılıçtan geçirilmesi sayesinde bastırılabilirdi. Böylece II. Mehmed'in devleti idare edemediği ortaya çıkmış sayılıyordu. Çandarlı'nın gönderdiği gizli haberle 8 Safer 850'de (5 Mayıs 1446) yola çıkmış olan II. Murad Edirne'deki isyan sebebiyle Bursa'ya gelip bir süre bekledi, ardından ağustosta Edirne'ye geldi ve yeniçerilerin yardımıyla tekrar tahta çıktı. II. Mehmed hemen Manisa'ya gönderildi. Kendisine atabey olarak Zağanos ve Şehâbed-

din paşalar tayin edildi. II. Mehmed'in 1444 Ağustosundan 1446 Ağustosuna kadar sürmüş olan bu ilk saltanat dönemi kişiliğinde kuvvetli etki yapmıştır. Çandarlı Halil Paşa'nın iktidarını kırma, yeniçerileri hizaya getirme, enerjik bir gazâ siyaseti izleyip İstanbul'u fethetme düşüncesi o zaman zihninde yerleşmiş olmalıdır.

Resmî olarak Mehmed Çelebi Sultan unvanıyla anılan Mehmed'in o zamanki durumu daha önce padişah olduğundan bir şehzadeninkinden farklı idi. Ege denizinde Venedikliler'e ait adalara karşı 850-853 (1446-1449) yılları arasında hücumlar, gazânın temsilcisi sıfatını benimseyen Mehmed Çelebi Sultan'ın kontrolü altındaki bölgelerden yapıyordu. II. Murad, âsi İskender Bey'e karşı gerçekleştirdiği seferde Mehmed Çelebi'yi Manisa'dan getirtti (852/1448); Yanko'ya (Hunyadi Janos) karşı yapılan Kosova meydan savaşında kaynakların ifadesiyle "Han Mehmed" sağ kolda savaştı. 854'te (1450) II. Murad'ın ikinci Arnavutluk seferine de katıldı. Akçahisar önündeki başarısızlığın etkisi Edirne'de görkemli bir düğünle giderildi. Bu düğün, Mehmed Çelebi'nin Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun ile evlenmesi dolayısıyla yapılmıştır (Şevval-Zilkade 854 / Kasım-Aralık 1450).

II. Mehmed'in gelinle Manisa'ya gitmesinden az sonra Çandarlı tarafından gönderilen gizli bir mektup babasının öldüğünü ve acele pâyitahta hareket etmesini bildiriyordu (8 Muharrem 855 / 10 Şubat 1451). II. Mehmed süratle Gelibolu'ya geldi. O sırada babasının ölüm haberi yayılmış ve Edirne'de yeniçeriler ayaklanmıştı. Çandarlı Halil Paşa üzerlerine asker göndererek durumu kontrol altına aldı ve yeni padişah adına bağış vaat etti. Yeniçeriler "Çandarlı Halil'e olan saygıları sebebiyle" yatıştı. Mehmed, 16 Muharrem 855'te (18 Şubat 1451) on dokuz yaşında ikinci defa Osmanlı tahtına çıktı. Manisa'da geçirdiği beş yıl onu olgunlaştırmıştı. Bu sırada siyasî durum da düzelmmişti. Çandarlı'nın siyaseti ve II. Murad'ın Mora (850/1446), Arnavutluk ve Kosova (852/1448) zaferleri, Eflak'ta Yergöğü'nün alınması (853/1449) Balkanlar'da Osmanlı nüfuz ve hâkimiyetini tekrar kuvvetle yerleştirmiş, yeni Haçlı girişimlerine karşı Avrupa'nın cesaretini kırmış, İstanbul fethini de yakınlaştırmıştı.

Sultan II. Mehmed'in cülûsu düşmanları ümitlendirdi. İlk saltanatı sırasında devletin düştüğü perişan durumu hatır-

layanlar Osmanlı Devleti'ne yeni bir darbe vurma zamanının geldiğine hükmetmişlerdi. Balkanlar'da ve Anadolu'da tâbi devletler, hatta Bizanslılar tehditle tavizler kopardılar, saldırıya geçtiler. Anadolu'da Karamanoğlu İbrâhim Bey, Hamîd -ili'nde bazı kaleleri ele geçirdiği gibi Germiyan'da, Aydın-ili'nde ve Menteşe -ili'nde eski hânedan üyeleri ortaya çıkıp duruma hâkim oldular. Bu zor durum karşısında II. Mehmed yenîçerilere dayanan Çandarlı Halil'i vezîriâzamılıktan ayırmadı. Fakat Anadolu beylerbeyiliğine Özgüröğlu İshâk Bey yerine İshak Paşa'yı gönderdi; Şehâbeddin Paşa ikinci vezir oldu, Sarıca ve Zağanos da divana girdiler.

II. Mehmed, Sırlar ve Bizanslılar ile babasının yaptığı antlaşmaları onayladı. Anadolu'daki durum dolayısıyla Sırp Despotu Georg Branković'e bazı yerler bıraktı. Bizans İmparatoru Konstantin de Çorlu'ya kadar olan bir kısım yerleri ele geçirdi; saltanata rakip olabilecek İstanbul'daki Şehzade Orhan Çelebi'nin masraflarına karşılık kendisine yıllık 300.000 akçe ödenmesi kabul edildi. II. Mehmed, bir Macar saldırısı ihtimaline karşı beylerbeyi Karaca Paşa'yı Sofya'ya gönderdi ve mayıs ayı içinde kendisi ordu ile Anadolu'ya geçti. Akşehir'e geldiği zaman Bizans elçileri arkasından yetişerek Orhan Çelebi'yi serbest bırakmakla tehdit ettiler ve yeni taleplerde bulundular.

Yeni padişah, Karamanoğlu'na Alâiye Kalesi'ni bırakmak suretiyle bu tarafta barışı sağladı, hızla Edirne'ye dönmeye çalıştı. Yolda yenîçeriler bahşiş istediler; kendilerine 10 kese akçe verildiyse de Çandarlı'nın adamı olan yenîçeri ağası Kurtçu Doğan azledildi ve yenîçeri yaya-başlıları şiddetle cezalandırıldı. Edirne'ye dönüşte ocak esaslı biçimde yeniden örgütlendi. Padişah, Halil Paşa'ya Anadolu-hisarı karşısında bir hisar yapılmasını emretti; Zağanos'un gayretiyle Muharrem 856'da (Şubat 1452) sahilde ilk kale yükselmiş bulunuyordu. Rebîülâhırde (mayıs) büyük Zağanos burcu yapıldı. 5 Rebîülevvel'de (26 Mart) padişah ordu ve donanma ile gelerek diğer burçların ve surların inşasını gördü. Ağustos sonlarında tamamlanan Boğazkesen Hisarı İstanbul'u Karadeniz iâşe merkezlerinden kesecek, Anadolu -Rumeli arasında donanmaların geçişini güvence altına alacak ve gerektiğinde kuşatma ordusu üs hizmeti görecek. O zaman II. Mehmed imparatora İstanbul'u teslim etmesi, aksi halde savaşa hazırlanması gerektiğini bildiren savaş ilân etti.

Usta bir diplomat ve devlet adamı olan Çandarlı Halil Paşa daha 18 Şâban 855'te (15 Eylül 1451) Venedik ile eski muahe-deyi yenilemiş, buğday ihracatı meselesinde uyumlu davranmıştı. Macarlar'la 25 Şevval 855'te (20 Kasım 1451) yine önemli tâvizlerde bulunularak üç yıllık bir ateşkes imzalanmış, Sırp despotu ve Bosna kralı Osmanlılar tarafına kazanılmıştı. Mora'da Turahan Bey oğulları ileri harekâta geçmişlerdi (856/1452 sonbaharı). Böylece Bizans'ın 1451-1452 kışında Venedik'e elçi göndererek Batılı devletleri harekete geçirmeye çalışması sonuç vermedi. Hristiyan dünyası, hatta Venedik, Osmanlılar'ın böyle bir işe girişemeyeceğini düşünüyordu. II. Mehmed ise bu teşebbüs karşısında en büyük engel olarak Çandarlı'yı görüyordu. Çandarlı fethin gerçekleşmesi durumunda bütün iktidarının elden gideceğini biliyordu. Ancak geri çekilme halinde de devletin durumu tehlikeye düşecekti. Bundan dolayı bu işe girişilmemesi için elinden geldiği kadar çalıştı. Fakat Zağanos ve Şehâbeddin paşaların etkisi altında bulunan II. Mehmed fethi mutlak iktidarının ilk şartı sayıyor ve buna karşı bir engel tanııyordu. Fakat yine de Çandarlı Halil Paşa'yı bu işte kendisiyle beraber görmeyi gerekli olduğuna inanıyordu. Padişah Edirne'de büyük bir meşveret meclisi toplayarak meseleyi ortaya koydu. Bu meclisteki görüşmeler iki bağımsız kaynak tarafından nakledilir (Tâcîbezzâde Ca'fer Çelebi, s. 6-8; Kritovoulos, s. 25-37). Buna göre padişah, gazâ geleneği ve İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin güvenliğini tehdit ettiği noktalar üzerinde durmuş ve bu karar, savaş yanlış olup fetihten sonra önemli bir değişiklik bekleyenler tarafından coşkuyla karşılanmıştı. Surların sağlamlığını ve savaşın beklenmedik tehlikelerini öne süren ihtiyatlı ricâl ise padişahın ısrarı karşısında çoğunluğa uymak zorunda kalmıştı.

26 Rebîülevvel – 20 Cemâziyelevvel 857 (6 Nisan – 29 Mayıs 1453) tarihleri arasında elli dört gün süren İstanbul muhasarası esnasında bu iki görüş iki buhranlı anda tekrar karşı karşıya gelmiştir. Mayıs'ın dördüncü haftası Macarlar'ın ve bir Haçlı donanmasının harekete geçtiği haberi orduda yayıldı. Padişahın barışla şehri teslim alma girişimleri de askeri sabırsızlığa ve kaygıya düşürüyordu. Niçin bir an önce saldırıya geçilmediği, padişahın yapılması imkânsız bir işe girişerek milletini mahva sürüklediği şeklinde söyleniler yayılmaya başladı. Toplanan harp

meclisinde Çandarlı Halil Paşa'nın Batı âlemini tahrik etmenin tehlikeleri hakkındaki açıklamaları ve uzlaşma gereğiyle ilgili sözleri Zağanos tarafından cevaplandırıldı. Genel saldırı kararı verilerek günün tayini Zağanos Paşa'ya bırakıldı. Hem Osmanlı hem de Bizans kaynakları toplanarak surların yıkılmasını, Bizanslılar ile Frenkler (Latinler) arasında anlaşmazlık çıkmasını ve savunma başkumandanı Giovanni Giustiniani -Longo'nun yaralanıp kumandayı bırakmasını sonuç üzerinde etki yapmış başlıca hadiseler olarak kaydeder. Saldırı günü ilkin Edirnekapi tarafında beş on gazi duvar üzerine çıkıp sancak dikti. Fakat asıl ordu Topkapı ile Yalılıkapi arasında açılan gediklerden şehre girdi.

İstanbul fethinde belirtilmesi gereken bir nokta da Rum ahalinin durumudur. Iorga (Jorga) (*Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, 22) savunmanın daha ziyade Latinler tarafından yapıldığını belirtir. İmparator, Batı'yı harekete geçirmek için son anda (12 Aralık 1452) Aya-sofya'da papa ile evvelce imzalanmış kileselerin birleşmesi esaslarına göre ilk âyinde hazır bulunmuş, fakat Latinler'e karşı kin ve nefret besleyen halk kitlesi ve birçok papazla Georgios Scholarios (daha sonra Fâtih'in patrik yaptığı Gennadios) bunu protesto etmiştir. Şehirde, "Latin külâhi görmektense Türk sarığı görmek evlâdır" sözü bunların öteden beri parolası olmuştu (Ducas, s. 264). İmparator da kontrolü kaybetmişti. Muhasara sırasında Rumlar'dan birçoğu para almadıkça çalışmayı reddediyordu; ailelerinin geçimi bahanesiyle birçoğu evine dönmüştü; bunların müdafaaya katılmasını sağlamak çok zor oluyordu. Tam kadrosu 8-9000 olan savunma ordusunun 3000 kişilik asıl faal kısmı Latinler'den oluştuğu gibi başkumandanlığa da Giustiniani-Longo getirilmişti. Latinler'i sevmeyen Megadük Lukas Notaras ile (Türk rivayetlerinde Kir Luka) Giustiniani anlaşamıyorlardı. Padişah ise şehri harap olmadan ele geçirmek istiyordu. Rûhî'ye göre "Frenk kâfirleri" Rumlar'ı savaşa devam etmeye zorlamışlardı (İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, I, 131); zira Rumlar sadece İstanbul'u, fakat Frenkler Levant'taki bütün sömürgelerini ve ticaretlerini kaybedeceklerini düşünüyorlardı. Fetihden sonra padişah, Latin kilisesiyle birlik aleyhinde olan Lukas ve diğer Bizans soylularına başlangıçta çok iyi muamele etti. Beyzâde esirleri fidye ile kendisi kurtardı ve yanına getirtti. Şehrin

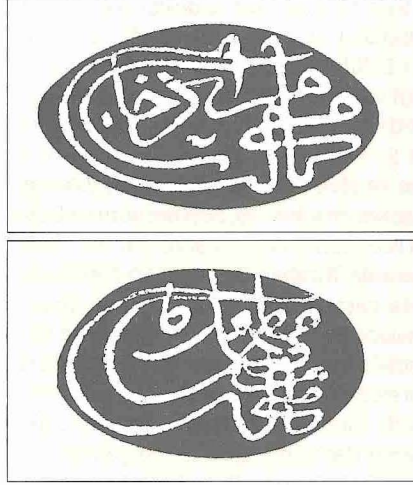
boş kalmasını istemediğinden fidesini veren veya belli bir zaman içinde geri dönen Rumlar'a şehirde yerleşme izni verdi; bunları vergi dışı bıraktı ve kendilerine evler tahsis etti. "Hums-i sultânî" olarak kendi payına düşen esirleri Haliç kenarında (Fener [?]) yerleştirdi ve onlara da evler verdi.

İstanbul'un fethi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kesin kuruluşunu ve padişahın durumundaki değişikliklerle sonraki büyük fütûhatı hazırlayan esas olaydır. Fetih sayesinde II. Mehmed kendini bir dünya imparatorluğunun sahibi görmüş, mutlak ve sınırsız bir iktidar kazanmıştır. Bu inancı onun bir taraftan sürekli fütûhat faaliyetinin, diğer taraftan merkezîyetçi hükûmetinin temeli ve hareket noktası olmuştur.

Fetihden Sonra Siyasî Gelişme. Osmanlı Devleti'nin gazi devleti sıfatı Fâtih Sultan Mehmed döneminde her zamankinden daha belirli bir hal almıştır. İstanbul'un fethi haberi bütün Avrupa'da heyecanla karşılandı. Papa V. Nicolas, İtalya devletleri arasında birlik istedi ve bütün hristiyanları Haçlı bayrağı altına davet etti. Viyana'da İmparator III. Friedrich ve Napoli Kralı V. Alfonso bu Haçlı seferinin başına geçmek istediler. Regensburg'da imparatorluk meclisinde (Diet) bütün hristiyanlık âleminde beş senelik genel barış yapılması, Çanakkale Boğazı'na bir donanma gönderilmesi öne sürüldü (Nisan 1454).

Fâtih Sultan Mehmed, bir Haçlı seferinin başlıca desteği olabilecek Venedik Cumhuriyeti ile bir antlaşma imzaladı (19 Rebülâhîr 858 / 18 Nisan 1454). Bu antlaşma ile Doğu'daki kolonilerini güvence altına alan Venedik, Haçlı toplantılarına katılmaktan ve padişahı kızdırmaktan kaçındı. Karadeniz ve Ege denizlerindeki Ceneviz kolonileri de haraç ödemeye razı olarak padişahla anlaştılar. Ancak Rodos şövalyeleri papaya bağlı olduklarından padişaha hiçbir zaman haraç ödemeyeceklerini bildirdiler, savaş halini devam ettirdiler (858/1454'te Hamza Bey kumandasında Osmanlı donanmasının Ege seferi sonuç vermedi). 860'ta (1456) Fâtih, Kuzey Ege'de Enez ile İmroz ve Limni'yi aldı.

1456 Belgrad savunması için büyük faaliyet gösteren papalık kendi kaynakları ile on altı kadırgalık bir donanma hazırladı. Bu donanma Ege sularına gönderildi. Rodos'ta üslenen papalık donanması Sakız ve Midilli adalarına uğradı; ardından Limni, Taşoz ve Semadirek adaları-

II. Mehmed'in şehzadelik ve hükümdarlık mühürleri

nı ele geçirdi (861/1457) ve kuvvet bırakarak çekildi. Fâtih, İsmâil Bey idaresinde donanma gönderdi. Donanma Midilli hâkimini tekrar padişaha baş eğmeye mecbur ettiği gibi Taşoz ve Semadirek'i işgal etti. Fâtih 865'te (1461) Trabzon seferine çıkarken Rodos şövalyeleriyle bir ateşkes imzaladı. Arnavutluk'ta, Venedik 1463'te Arnavut âsilerini açıktan açığa himayesi altına alıncaya kadar Napoli kralı ve papa faaliyette idiler. Fâtih, Arnavut İskender Bey ile de ateşkes imzaladı. 858-860 (1454-1456) yıllarında esas faaliyeti Sırp meselesi üzerinde yoğunlaştı. 855'te (1451) II. Mehmed tahta çıkınca Sırp despotu Alacahisar (Kruşevac) ve yöresini zaptetmiş, fakat İstanbul fethi haberini alınca iade etmişti. Fâtih, bir ültimatoma göndererek Lazar'ın eski memleketi Morava vadisinin irsen kendisine ait olduğunu ileri sürdü ve Despot Georg Branković'e yalnız babasının mülkü Vilk-ili'ni, yani Vulçitrın-Lab bölgesini bırakabileceğini bildirdi. 858 (1454) yazında Morava vadisine yaptığı seferde Omol (Omolridon) ve Sifricehisar'ı (Ostrofica) zaptetti (*Fatih Devri Kaynaklarından Düstûr-nâme-i Enveri*, s. 97). Osmanlı ordusu çekilince Vidin-Niş bölgesinde Macarlar, Kosova yöresinde ise Sırp kuvvetleri karşı saldırıya geçtiler. Fâtih 859 (1455) yazında ikinci Sırp seferinde kuvvetlerini Güney Sırbistan'a, Vilk-ili'ne yöneltti. Trepça, Novobordo (Novoberde) ve Lab vadisinde gümüş madenlerini ele geçirdi. Yalnız Vilk-ili'ni elinde tutma şartıyla bir ateşkes anlaşması ya-

parak despotu Macarlar'dan ayırmaya muvaffak oldu (Omol ve Sifricehisar despotu geri verilmiş görünmektedir). Despot yılda 3 milyon akçe ödemeyi ve seferlere belli sayıda asker göndermeyi kabul ediyordu. Fâtih, Sırbistan'ı sıkı şekilde bağımlı tutmanın Belgrad'ın Macarlar'dan alınmasına bağlı olduğunu biliyordu. Sırp-lar tarafsız duruma getirilmişti ve Macarlar'ın Katolikleştirme siyasetinden memnun değillerdi. Sırp siyasetinde başlıca rol oynayan Mahmud Paşa, kardeşi Mihail Angelović vasıtasıyla Macarlar'a karşı olanlardan faydalandı; Osmanlı yan-daşı grup kuvvetlendi.

Fâtih Sultan Mehmed 860'ta (1456) kuşattığı Belgrad önünde şahsî kahramanlığına rağmen çekildi (bozgunu önlemek için savaş meydanına atılarak alınandan yaralandı). Bu başarısızlık Batı'da Haçlı ümitlerini arttırdı. 1457'de papa III. Calixtus donanmasını Ege denizine gönderiyor, Uzun Hasan ve Gürcüler ile Osmanlılar aleyhinde ilişki kurmaya çalışıyordu. Halefi II. Pius, Haçlı seferi için Avrupa'da hristiyan hükûmetlerini Mantua'da bir kongreye çağırıyordu.

Despot Georg Branković'ten sonra oğlu Lazar'ın da kısa zaman içinde ölümü üzerine (20 Ocak 1458) Sırp vasesi meselesi ortaya çıktı. Macarlar, ölen despotun kızını Bosna kralı ile evlendirip onu Macar himayesi altına alma planını uygulamaya koydular. Belgrad'ın Macar kumandanı Szilágyi Sırbistan'ı işgal etmeyi tasarlıyordu. Aynı tarihte Mora'da iki despot Demetrios ve Thomas arasında çıkan kavgaya dolayısıyla memleket karışmıştı ve Venedik burasını kendi nüfuz bölgesi sayıyordu. Yine 861'de (1457) İskender Bey, Arnavutluk'ta Evrenosoğlu İsmâ Bey'i Albulena'da bozguna uğratmıştı. Fâtih Sultan Mehmed bu tehlikeler karşısında İsmâ Bey'i yeni kuvvetlerle İskender Bey üzerine gönderdi; kendisi de bir ordu ile Mora'ya hareket etti; Sırbistan'a Mahmud Paşa idaresinde bir ordu yolladı. Sırp-lar birtakım ödünler karşılığında birçok yerde kaleleri (bu arada Güvercinlik) Mahmud Paşa'ya teslim ettiler. Semendire tarafında bizzat Macar Kralı Matthias Corvin kumandasındaki bir ordunun tehdidi üzerine Mahmud Paşa Niş civarına çekildi. Bu esnada Fâtih, Mora'da vaktiyle Despot Konstantin'e ait olan yerleri fet-hetmiş ve Üsküp'e gelmişti. Mahmud Paşa orada padişahla buluştu. Matthias, babasının taktiğini kullanarak kışın gelmesini ve Osmanlı ordusunun dağılmasını bekledi. Fâtih âdet dışı olarak ordusuyla

Üsküp'te kaldı (862/1458 başlarında hâlâ oradaydı). Tuna'yı aşarak Tahtalu'ya saldıran kral püskürtüldü. Padişah ardından Edirne'ye döndü (Safer 863 / Aralık 1458). Ertesi yılın baharında bizzat Semendire'ye hareket etti. Sırlar kendisine Sofya'da kalenin anahtarlarını teslim ettiler (Şâban 863 / Haziran 1459). Böylece Sırbistan doğrudan Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş oluyordu. Semendire seferi erken bittiğinden aynı yılın yazında Karadeniz'de Amasra üzerine yüründü; Ceneviz kalesi savaşsız teslim oldu. Semendire'nin düşüşü papa tarafından bir felâket sayıldı ve Mantua Kongresi'nde Haçlı seferi ilân edildi. Bu sırada Mora'da Despot Demetrios ile Batılılar'ın teşvik ettiği Thomas arasındaki mücadele sonucunda Thomas Mora'ya hâkim olmuştu. Fâtih Sultan Mehmed, 864 (1460) Mora seferinde sahilde Venedik'e ait olan kaleler dışında bütün yarımada'yı ele geçirdi. Fakat Mora'ya hakkıyla sahip olmak ancak Venedikliler'i Koron, Modon, Nauplia (Anadolu) ve Argos gibi kalelerden atmakla mümkün olabilirdi. 1463'te Argos'un yerli bir Rum papazının yardımıyla Osmanlılar tarafından alınması Venedik'i nihayet savaş kararı almaya götürdü (11 Zilkade 867 / 28 Temmuz 1463).

Eflak'ta ve Bosna'da olaylar Macarlar'la çarpışmayı kaçınılmaz hale getirdi. Fâtih 865'te (1461) Eflak beyine karşı yürüdü. Eflak Beyi Vlad Drakul (Kazıklı Voyvoda) Macar kralı ile ittifak yaptı ve padişahın Trabzon seferi için uzaklaşmasından faydalanarak Tuna üzerindeki Osmanlı kalelerine saldırdı. Bunun üzerine Fâtih 866 (1462) yazında Eflak'ı istilâ edip Vlad'ı kaçırdı ve yanında sarayda bulunan kardeşi Radu'yu (Radul) onun yerine voyvoda tayin etti. Aynı tarihte Midilli hâkimi Niccolo Gattilusio, Türkler'e bağımlılık suçladığı kardeşini ortadan kaldırmış, Anadolu sahillerini talan eden Katalan korsanlarını korumak ve adada üslendirmek, nihayet haraç vergisini göndermemek suretiyle düşmanca bir tavır takınmıştı. Fâtih, Eflak beyini cezalandırdıktan sonra Zilhicce 866'da (Eylül 1462) Midilli'yi ele geçirerek ilhak etti. Venedik bunu Ege'deki durumunu tehdit eden bir hareket olarak karşıladı. Bosna kralı da Macar himayesini ve bağımlılığını kabul etmiş olup karısı dolayısıyla Sırp despotluk tahtı üzerinde hak iddia ediyordu; Osmanlılar'a karşı memleketinde bazı kaleleri Macarlar'a terketmekten çekinmedi (1462). Bu gelişmeler 1463'te Bosna'nın fethiyle neticelendi. Macaristan ve Venedik 1463'e

doğru kesin harekâta geçmek zamanının geldiğine hükmettiler. Papanın çabaları sonucu iki devlet Osmanlılar'a karşı bir saldırı ve savunma ittifakı imzaladı. 1463 yılı Fâtih'in Batı ile mücadelesinde bir dönüm noktasıdır. Papa artık Haçlı seferinin gerçek olduğuna inandı. Venedik ve Burgonya ile bir ittifak imzaladı ve Ramazan 868'i (Mayıs 1464) hareket tarihi olarak tesbit etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılma planı bile hazırlandı. Venedikliler Mora, Beotya, Attika ile Epir sahil bölgesini, İskender Bey Makedonya'yı alacak, eski Bizans İmparatorluğu'nun diğer bölgeleri Rum büyüklere verilecek, Bulgaristan, Sırbistan, Bosna, Eflak Macaristan'ın olacaktı.

1463 sonbaharında müttefikler saldırıya geçtiler. Venedikliler Argos'u geri aldılar ve Hexamilion (Kerme) Hisarı'nı acele ile tekrar yükselttiler (eylül). Mora'da birçok kale ve şehir isyan ederek Venedikliler'le birleşti. Yarımada içindeki müslümanlar kalelere kapanıp kaldılar. Aynı tarihte Macar kralı Bosna'nın pâyitahtı Yayıç'e'yi (Yaitse) zaptetti (4 Rebûlâhîr 868 / 16 Aralık 1463). Venedik donanması Çanakkale Boğazı dışında dolaşıyordu. Fâtih Sultan Mehmed her tarafta beliren bu tehlikeler karşısında köklü önlemler aldı. Mahmud Paşa'yı kuvvetli bir ordu ile süratle Mora'ya gönderdi. Donanmayı takviye için Kadirga Limanı Tersanesi'ni yaptırdı ve İstanbul'u emniyete almak üzere Çanakkale Boğazı'nda karşı karşıya Sultâniye ve Kilitbahir kalelerini inşa ettirdi (868/1463-64 kışı). Mora'da Venedikliler yenilerek yarımada'yı bir defa daha Osmanlılar'a bıraktılar. 869'da (1464) baharında Fâtih Sultan Mehmed İzdin'e (Zitun) geldiği zaman orada harekâtın başarı ile sonuçlanmış olduğunu öğrendi ve Bosna'ya hareket etti. O yaz Yayıç'e'yi Macarlar'dan almak için boşuna muhasara etti. Eylülide Sofya'ya döndüğü zaman Macar kralının Bosna'ya girdiğini öğrendi ve Mahmud Paşa idaresinde kuvvetler gönderdi. Bunun karşısında kral bir şey yapamayarak çekildi. Fâtih müttefiklere karşı her tarafta başarı kazanmıştı.

Fâtih 1465 yılında Venedik ve Macaristan ile barış görüşmeleri açtı; çünkü Karaman işleri karışmış, sürekli seferler dolayısıyla asker arasında ciddi bir hoşnutsuzluk baş göstermiş bulunuyordu. Padişahın sağlığı da bozuktu. Görüşmelerde Venedik Mora ve Midilli'yi kendisi, Bosna'nın kuzey kısmını da müttefikleri Macaristan için istedi. Fâtih ise Bosna'nın boşaltılması talebinde bulundu. 1465 yılı

II. Mehmed'in Gentile Bellini tarafından yapılan yağlı boya portresi (Londra National Gallery, nr. 3099)

sonuçsuz görüşmelerle geçti. Ertesi yılın baharında Fâtih, müttefiklere alet olan İskender Bey'i cezalandırmak için Arnavutluk'a hareket etti. İskender, Zilhicce 869'da (Ağustos 1465) sancak beyi Balaban'a karşı bir başarı kazanmıştı. Fâtih, kuzey dağlık bölgesine dayanan Arnavutlar'a karşı memleketin ortasında kuvvetli İlbasan Kalesi'ni yaparak döndü. İskender Bey, Venedikliler'den aldığı yardımcı kuvvetlerle Akçahisar'ı (Kruya) kuşatmaya devam eden Balaban'ı yendi; ardından İlbasan'ı kuşattı. Buna çok hiddetlenen padişah 1467'de ikinci defa Arnavutluk'a girdi. Draç ve Akçahisar'ı tehdit etti. Arnavutluk, Venedik-Osmanlı savaşının belli başlı sahnelerinden biri halini aldı. Venedik, Macar Kralı Matthias'tan büyük yardım göremese de Asya'da Uzun Hasan ve Karamanoğulları'nı müttefik edinmek ve böylece Fâtih'e karşı büyük bir kara kuvvetini harekete geçirmek imkânını buldu.

Orta Anadolu Meselesi ve Uzun Hasan ile Mücadele. Karamanoğlu İbrâhim Bey'in ölümü üzerine (1469) Fâtih Sultan Mehmed'in halasının oğulları Pîr Ahmed ve kardeşleri Konya'ya ve Konya ovasına, veliaht seçilmiş olan İshak Bey ise Silifke ve Taş-ili'ne hâkim oldular. Beyliğin tamamına sahip olmak için İshak Bey Uzun Hasan'dan, Pîr Ahmed de Fâtih'ten yardım istedi. Karaman-ili'nde Osmanlı nü-

fuzunun yerleşmekte olduğunu gören Akkoyunlu Uzun Hasan, İshak Bey lehine harekete geçti. 869 (1464) sonbaharında Fâtih Bosna'da meşgul bulunduğu sırada Uzun Hasan, Dulkadiroğlu Arslan Bey üzerine yürüdü ve onu yendi; ardından İshak Bey'in kardeşlerine karşı savaşarak Kayseri, Develi, Aksaray, Konya ve Beyşehir'i aldı ve İshak Bey'e teslim etti. İshak Bey bu şehirlerde Mısır Sultanı Hoşkadem adına hutbe okutmuştu. Bu durum karşısında Pîr Ahmed ve kardeşleri kaçıp Fâtih'in yanına sığındılar.

Fâtih Sultan Mehmed, 847'de (1444) Karamanoğulları'na terk edilen toprakları geri alma zamanının geldiğini gördü. İshak Bey, tahtını güvence altına almak için bir taraftan Mısır sultanının himayesini istediği gibi diğer taraftan da Fâtih ile uzlaşmayı uygun buldu; Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir'i terke razı olduğunu bildirdi. Fâtih, 793'te (1391) Karamanoğlu Mehmed Bey ile Yıldırım Bayezid arasında kararlaştırılan Çarşamba suyu sınırının esas olmasını istediye de anlaşma sağlanamadı. Padişahın yanında bulunan Pîr Ahmed buna razı olduğu gibi Dulkadırlılar'la eskiden beri çekişme konusu olan Kayseri üzerindeki hâkimiyetini de Osmanlılar'a bırakıyor, padişahın seferlerine bizzat gelmek sözüyle daha sıkı bir şekilde Osmanlı himayesini kabul ediyordu. Dulkadir Beyi Arslan, Osmanlılar'la gizlice anlaşmış olduğu için Memlük sultanının tahrikiyle öldürüldü (1465) ve yerine Şah-Budak getirildi. Buna karşı Fâtih, Dulkadırlılar'dan Şehsuvar Bey'i bir bağımlılık ahidnâmesi imzalatarak beyliğe seçti (1467'de Şehsuvar beyliği Şah Budak'tan alacaktır).

Osmanlı kuvvetlerinin yardımıyla harekete geçen Pîr Ahmed, İshak'ı yenerek Silifke Kalesi dışında bütün Karaman-ili'ni idaresi altına almayı başardı (Şevval 869 / Haziran 1465). Uzun Hasan'ın yanına kaçmış olan İshak çok geçmeden öldü (Zilhicce 869 / Ağustos 1465). Uzun Hasan o zaman yalnız Dulkadırlılar'a karşı harekete geçti; Fırat vadisine doğru arazisini genişletmeye çalıştı, Gerger'i aldı. Bunun üzerine Mısır sultanı Karaman olayları yüzünden Osmanlı padişahı ile bozulan ilişkileri düzeltmeye çalıştı.

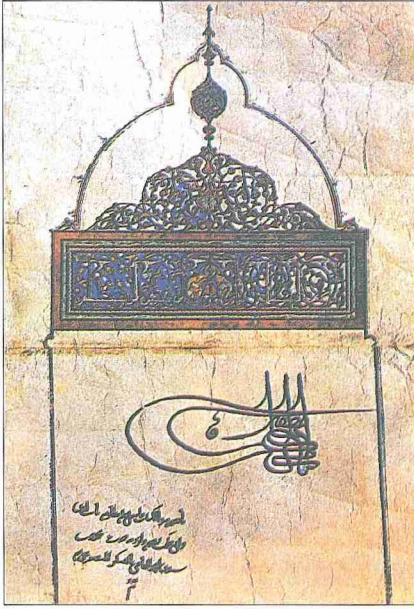
Bu tarihe kadar bir taraftan Haçlı tehlikesi, diğer taraftan Karamanoğlu İbrâhim Bey'in Tarsus ve öbür Memlük topraklarına saldırısı sebebiyle Osmanlı-Memlük ilişkisi dostane idi. Fakat 1461'den sonra Fâtih'in şarka yayılma siyaseti Memlük nüfuz sahasını tehdide başladı. Mısır

sultanı Uzun Hasan'ı, Karamanoğulları'nı ve Dulkadırlılar'ı himayesi altında sayıyordu. Uzun Hasan'a karşı bir hareket sayılan Trabzon'un fethi (865/1461) Mısır sultanı tarafından tebrik edilmedi. 1463'te hristiyan Batılılar'a karşı büyük başarı sağlayan Fâtih, Mısır sultanına gönderdiği mektupta alışılmışın dışında ona kendisiyle eşit muamelesi yaptı ve elçisi yer öpmeydi. Bu hareket Sultan Hoşkadem'i çok incitti. Son Karaman olayları da iki taraf arasında ilişkiyi tamamiyle bozdu. 1465'te bir Mısır elçisi Venedik'e gitti. Fakat Uzun Hasan'ın Fırat vadisinde saldırıları üzerine Mısır sultanı elçisi Nûreddin Kuşeyri'yi dostane bir mektupla Fâtih'e gönderdi. Bu mektup Osmanlı sarayında memnuniyetle karşılandı. Ancak 1467'de Şehsuvar'ın Osmanlı himayesinde Dulkadir tahtına oturması ve Memlükler'le şiddetli bir mücadeleye girişmesi Memlük-Osmanlı ilişkilerini yeniden gergin bir aşamaya getirdi. Fâtih 872'de (1468) Anadolu'ya sefere çıktığı zaman bunun Memlükler'e karşı olduğu söyleniyordu. İshak'ın ölümünden sonra tahta sağlamca yerleşen Pîr Ahmed bağımlılık şartlarını gözetmemeye başladı; hatta Ilgın sınırında bazı toprakları geri istedi. Fâtih Anadolu'ya sefer yapmaya karar verdi. Batı'da Venedik ve Macaristan ile tekrar barış görüşmelerine girilerek onları oyaladı. İskender Bey o kış ölmüştü (21 Cemâziyelâhir 872 / 17 Ocak 1468). Aynı yılın ilkbaharında Afyon'a doğru yola çıkan Fâtih, Pîr Ahmed ve Şehsuvar Bey'den bağımlılık şartına göre ordugâha gelmelerini istedi. Fakat Afyon'da Pîr Ahmed'in red cevabı ulaştı (Şevval 872 / Mayıs 1468). Osmanlı ordusu Konya'yı koruyan ünlü Gevele (Kavalla) Hisarı'nı ve Konya'yı aldı. Mahmud Paşa'nın askerleri Turgutlu aşiretlerini Çukurova'da Memlük topraklarının içlerine kadar kovaladılar. Fâtih, Konya'ya Manisa'dan Şehzade Mustafa'yı getirip vali tayin ettikten sonra İstanbul'a doğru yola çıktı. Böylece padişah Anadolu'da büyük bir mücadeleye sürüklenmişti, Batı'daki durumu da zayıflamıştı. Bunu Mahmud Paşa tarafından izlenen yanlış siyasetin bir sonucu saydı. Orta Anadolu'daki mücadele Venedik savaşı ile karışmış, 1474'e kadar pek buharanlı aşamalar göstermiş ve onu yıllarca meşgul etmiştir.

Fâtih çekilir çekilmez Pîr Ahmed Lârende'den Konya'ya başarısız bir saldırıda bulundu. 1469'da Karamanoğulları Konya ovasının doğu kısımlarını yani Ereğli,

Aksaray, Develi ve Niğde'yi tekrar ele geçirmişlerdi. Fâtih, 875'te (1470) Eğriboz (Eubola) seferinde iken Karamanoğlu Kasım Ankara yöresine kadar ilerledi ve mahallî kuvvetleri bozguna uğrattı. 1471'den itibaren Osmanlılar yalnız Konya ovasını değil Toros dağlık bölgesini ve İçili'ni de alarak Akdeniz'e kadar bütün Karaman-ili'ni itaat ettirmek için büyük seferlere giriştiler. Bunlardan birincisi 875 (1471) baharında Vezîriâzam İshak Paşa tarafından yapıldı; Lârende ve Niğde ele geçirildi. Aynı tarihte Karaman'da harekâta bulunan Gedik Ahmed Paşa da sahilde Alâiye'yi teslim aldı. 877'de (1472) harekât sahilinden dağlık bölgeye geçti. Ahmed Paşa, Pîr Ahmed'in ailesini ve hazinesini sakladığı, bugün Silifke-Ermenek yolu üzerinde Mogan (Meynan) Hisarı'nı, sahilde Gorigos'u (Kurku, Korykos), Çukurova sınırında Gülek'i zaptetti. Gedik Ahmed Paşa, bu harekâtı tamamlamak üzere Luluva Kalesi'ni zaptettiği sırada batıdan bir Haçlı donanması, doğudan Uzun Hasan kuvvetleri Karaman-ili'ne doğru harekete geçmiş bulunuyordu. Böylece Karaman meselesi milletlerarası bir nitelik alıyor ve Fâtih Sultan Mehmed için saltanatının en buhranlı bir devresi açılmış oluyordu.

Uzun Hasan Tebriz tahtına oturunca kendini Rum (Anadolu) beylerinin "üstün hükümdarı" olarak görmeye başlamıştı. Fâtih'in ilerlemeleri ve ekonomik önlemleri Uzun Hasan'ın imparatorluğunu tehdit ediyordu. Osmanlılar, Akkoyunlu'ya ait Koyulhisar'ı ve himayesi altındaki Trabzon'u almışlardı. İran'ın servet kaynağı olan ipek üzerine Tokat'ta Fâtih tarafından ikinci bir gümrük konması ciddi bir şikâyet konusuydu. 1471'de Osmanlılar, Karamanoğulları'na karşı kesin harekâta girişince bunlar Uzun Hasan'dan yardım istediler. Türkmen beyi aynı tarihte Rodos şövalyeleri reisine, Kıbrıs kralına ve Alâiye beyine gönderdiği mektuplarda Karamanoğlu'na imdat olarak oğlu Zeynel kumandasında 30.000 kişilik bir kuvvet göndereceğini bildiriyor (böyle bir kuvvet ancak 877'de [1472] hareket etmiştir), onları ortak düşman olan Osmanlılar'a karşı iş birliğine çağırıyordu. Timur'a benzetilen Uzun Hasan'ın yanında İsfendiyaroğlu, Germiyanoglu, Dulkadiroğulları, İnaloğlu gibi Anadolu'dan kaçmış beyler toplanmıştı. Uzun Hasan'ın Fâtih'ten ilk isteği Trabzon, Sinop ve Karaman'ın bırakılması idi. O yıl memleketlerinden atılan Karamanoğulları Pîr Ahmed ile Kasım, Uzun Hasan'ın yanına giderek yardım is-

II. Mehmed'in tuğrası

tediler. Türkmen beyi nihayet harekete geçmeye karar verdi. 876 (1472) baharında ilkin eski Trabzon imparatorunun bir yeğenini Trabzon üzerine gönderdi. İsfendiyaroglu Kızıl Ahmed Bey ile Karamanoğulları'nı Akkoyunlu kuvvetleriyle (30.000 kişi) Orta Anadolu'ya yolladı. Bunlar, Meynan ve Luluva'nın intikamını almak için Tokat'a hile ile baskın yaptılar. Bu kuvvetlerin bir kısmı oradan Uzun Hasan'ın yeğeni Yüsufca Mirza kumandasında Aksaray üzerinden Konya'ya geldi. Tokat yağması haberi yıldırım etkisi yaptı. Fâtih, Rum Mehmed Paşa'yı azledip Mahmud Paşa'yı tekrar vezîriâzamlığa getirdi. Şehzade Mustafa'ya, Afyon'a veya Kütahya'ya çekilerek Bursa'yı korumak üzere Anadolu beylerbeyi Koca Dâvud Paşa ile birleşmesi emri verildi. Akşehir'e kadar gelen kuvvetler çekilmeye başladı. Karşı saldırıya geçen Osmanlı kuvvetleri, Beyşehir gölü yanında Eflâton Pınarı yakınında onları yakalayarak bozguna uğrattı. Yüsufca Mirza esir düştü; Karamanoğulları kaçtı. Bu başarı durumu kurtardı. Fâtih bütün kış İstanbul'da savaş hazırlığı yaptı.

Uzun Hasan, Anadolu'nun ve kendi imparatorluğunun geleceğini belirleyecek bu savaş için büyük askerî ve siyasî hazırlıklara girişti. 1471'de dört elçisi Venedik'e giderek Fâtih ve Mısır sultanı aleyhinde ittifak yapmak istedi. İttifaka göre

Venedik gemileri ateşli silâhlarla bunları kullanacak ufak bir kuvveti Karaman sahilllerine getirecek, Uzun Hasan da bu tarafa bir kuvvet gönderip onlarla birleşecekti. Venedik ittifak gayelerini şöyle tesbit etmişti: Uzun Hasan Anadolu'yu alacak, Osmanlı padişahına kıyılarda hisar yapmaması ve Karadeniz'i Venedik gemilerine açık bulundurması kabul ettirilecek; Mora, Midilli, Eğriboz ve Argos'un Venedik'e iadesi sağlanacak. Venedikliler Uzun Hasan'a Boğazlar'ı geçerek İstanbul'u zaptedebileceklerini de söylüyorlardı. Venedik, Napoli, Rodos, papalık ve Kıbrıs savaş gemilerinden oluşan büyük bir Haçlı donanması 1472 yazından beri Osmanlılar'ın Akdeniz kıyılarında deşet saçıyordu. Antalya (Rebîülevvel 877 / Ağustos 1472), İzmir (9 Rebîülâhîr 877 / 13 Eylül 1472) yağma edilmiş ve yakılmıştı. Bu donanma 877 (1473) baharında Karamanoğlu Kasım Bey ile iş birliği yaptı. Gorigos, Sığın ve Silifke kaleleri bu tehdit altında Kasım'a teslim oldu. Bununla beraber Fâtih'in Rumeli akıncı kuvvetlerini daha kıştan Sivas bölgesine göndermesi ve baharda büyük ordusu ile Erzincan'a doğru ilerlemesi üzerine Uzun Hasan, İç-il sahillerine kuvvet göndermek ve hristiyan kuvvetleriyle temas kurmak imkânını bulamadı. Her şey Fırat vadisindeki savaşın neticesine bağlıydı.

Fâtih Sultan Mehmed bir meydan muharebesinde derhal kesin sonuç almak istiyordu. Uzun Hasan ise, üslerinden çok uzak düşen Osmanlı ordusunu yıpratmak ve iâşesiz bırakmak suretiyle ezmek planını uygulamayı düşünüyordu. Fâtih'in ordusu en fazla 70-100.000 kişi tahmin edilebilir. Tercan ile Erzincan arasında bir düzlükte Fırat'ın öbür tarafına geçen Rumeli kuvvetleri Uzun Hasan kuvvetlerinin baskınına uğradı. Rumeli Beylerbeyi Has Murad öldü. Fâtih, bu yenilgi üzerine ordusunda baş gösteren ümitsizliği önlemek için olağan üstü önlemler aldı. Uzun Hasan, oğullarının ısrarı ile Otlukbeli'nde Başkent mevkiinde yaptığı ikinci baskın sonucu kesin muharebeye kabul etti (16 Rebîülevvel 878 / 11 Ağustos 1473). Osmanlı ordusunun ancak sekiz günlük erzakı kalmıştı. Tepeleri tutmayı başaran Dâvud ve Mahmud paşaların gayreti neticesinde Osmanlı ordusu dar vadide baskın etkisinden kurtularak savaş düzeni alabildi. Şehzade Mustafa'nın kumandası altında sol koldaki Anadolu azep-lerinin başarılı saldırısı ve Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel'in öldürülmesi harbin sonunu belirledi. Padişah kumandasındaki

kapıkulunun esaslı bir şekilde savaşa girmesine hâcet kalmadan Uzun Hasan durumu ümitsiz görerek yalnız başına kaçtı. Savaşın ardından 4000 Türkmen idam edildi ve 2050 esir alındı. Fâtih bundan sonra Şebinkarahisar üzerine yürüdü ve kaleyi teslim aldı. Orada iken Uzun Hasan'ın elçisi ulemâdan Ahmed Bekricî gelip barış istedi. Fâtih, bir daha Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmaması ve Karahisar'ı bırakması şartıyla barışı kabul etti. Uzun Hasan aynı elçiyi İstanbul'a gönderdi ve bağımlı beylere mahsus bir ifadeyle Osmanlı arazisine asla tecavüz etmeyeceğini tekrar bildirdi. Bununla beraber kısa bir zaman sonra Uzun Hasan'ın hristiyan devletlerini kıskırtmakta devam ettiğini öğrenen Fâtih, Hüseyin Baykara'ya gönderdiği bir mektupta Uzun Hasan'ı ortadan kaldırmak için iki taraftan saldırıya geçmeyi önermişti. Uzun Hasan ile barış yapılması taraftarı olan Vezîriâzam Mahmud Paşa da İstanbul'a döner dönmez azledilmişti. Fâtih, Uzun Hasan ölünce (882/1478) onun nüfuz alanında sayılan Gümüşhane-Trabzon yolu üstünde Torul mevkiinin Rum hâkimini ortadan kaldırmış, Gürcistan ile Trabzon sancağı sınırında bazı yerleri zaptettirmiş, böylece Trabzon fütuhatını tamamlamıştır. Otlukbeli zaferi, Fâtih'e Fırat nehri berisindeki Anadolu toprakları üzerinde tam bir kontrol sağlamış ve Batılılar'ın, özellikle Venedik'in Osmanlı Devleti'ne karşı zafer ümitlerini ortadan kaldırmıştır.

Bununla beraber Karaman-ili'nde dağlık bölgede ve İç-il sahillerinde, Niğde ve Develi yöresinde 877'den (1472) beri tek-rar hâkim olan Kasım Bey'i bertaraf etmek için 879'da (1474) Gedik Ahmed Paşa'nın yeni bir sefer yapması gerekmiş-tir. Gedik Ahmed Taşili, Ermenâk, Meynan ve Silifke'ye inerek buraları tekrar ele geçirdi. Gedik Ahmed Paşa döndükten sonra yeni Karaman valisi Sultan Cem'in (Fâtih'in çok sevdiği oğlu Şehzade Mustafa, Develi muhasarası dolayısıyla hasta bir halde yola çıkmış ve ölmüştü) lalası Rum Mehmed Paşa harekâtı sürdürdü. Lârende'ye yürüyen Karamanoğlu Kasım'ı püskürttükten sonra Varsaklar'a karşı yaptığı harekâtta pusuya düştü ve bozguna uğradı. Sonuçta Karaman artık inkiyât altına alınmış olup Osmanlı Devleti şimdi başka meselelerle uğraşı-yordu.

Batı'da Venedik ve Macaristan ile Savaş. Osmanlılar'ın Anadolu'da uğraşları Batılılar'ı saldırı için daima cesaretlendir-

miştir. Fâtih Sultan Mehmed, 1468'de Karaman seferinde Venedik ve Macaristan'ı barış görüşmeleriyle oyaladıysa da ertesi yılın yazında Venedik donanması Eğriboz'dan hareket ederek Rumeli sahillerini vurdu; Limni ve İmroz adalarını ele geçirdi; zengin ticaret merkezi olan Enez'i yakıp yıktı; Yeni-Foça'yı amansızca yağma ve tahrip etti; ardından gidip Mora'da Vostitsa'yı alıp sağlamlaştırdı. Bu sırada Osmanlı donanması Karadeniz'deydi. Bu saldırı üzerine Fâtih karşı harekete geçti, hedef olarak çoktan beri düşündüğü Eğriboz'u seçip ada karşısına geldi. Gelibolu Valisi Mahmud Paşa donanma ile denizden Venedik donanmasını gözetip çıkarmayı desteklerken Fâtih Eğriboz adası ile kara arasında bir köprü yaptırdı; ordusunu geçirdi ve Eğriboz Kalesi'ni şiddetli bir hücumla 12 Muharrem 875'te (11 Temmuz 1470) ele geçirdi.

Kapıkulu ile beraber ordusunu Karaman'a göndermiş bulunan Fâtih, Eğriboz'un düşüşü karşısında yeni bir Haçlı seferi teşebbüsünü önlemek için Muharrem 876 ortalarında (1471 Temmuz başları) Venedik'e bir elçi göndererek barış teklifi yaptı. Ancak Fâtih'in Ege adaları üzerinde, Arnavutluk ve Mora'da istekleri, özellikle yıllık haraç talebi uzun tartışmalara yol açtı ve görüşmeler kesildi (Şevval 876 / Mart 1472). Bir sene sonra yapılan Akkoyunlu seferi sırasında Osmanlı ordusunun doğuda meşguliyeti Rumeli ve İstanbul'u tehlikeye düşürdü. İshak Paşa ile Rumeli muhafazası için Edirne'ye gönderilen Sultan Cem, İstanbul'da Karıştıran Süleyman Bey ve Nasuh Bey bilhassa doğudan yenilgi söylentilerinin ulaşmasıyla zor duruma düştüler. Denizden bir Venedik saldırısı bekleniyor ve surlar tahkim ediliyordu (Venedik Senatosu donanmanın İstanbul'a saldırmasına karar vermişti). Raguza belgeleri göre Rumeli'de karışıklık ve kaynaşma vardı. Bu şartlar altında Cem'e hükümdarlık yetkilerini alması danışmanları tarafından önerilmişti (Fâtih, Süleyman ile Nasuh'u İstanbul'a döner dönmez idam ettirmişti).

Öte yandan Fâtih Sultan Mehmed Macarlar'a karşı savunma durumu aldı. Macar kralının girişimleri üzerine Bosna'yı korumak için Tuna üzerinde Böğürdelen (Şabac) Kalesi'ni inşa ettirdi. Akıncılarını 1471'den sonra Macaristan'a değil onun rakibi olan İmparator II. Frederik'in Avusturya toprakları üzerine yöneltti ve Macar kralına bir elçi göndererek barış teklifinde bulundu. 878'de (1473) bütün

kuvvetlerini Uzun Hasan'a karşı sevkettiği zaman bir Macar elçisi geldi. Fâtih bu elçiyi Uzun Hasan meselesini bitirinceye kadar oyaladı, huzuruna getirtmedi.

Zaferin ardından elçinin isteklerini dinledi. Belgrad karşısındaki Havâle Kalesi ile Güvercinlik Kalesi'nin terki yahut yıkılması talep ediliyordu. Fâtih Sultan Mehmed bunları reddettikten başka Yayıçe'nin kendisine verilmesini istedi; arkasından Mihaloğlu Ali Bey'e Macaristan'a akın yapmasını emretti. Mihaloğlu Ali, Varat'a (Várad) kadar büyük bir akın yaptı (878/1474 kışı). 1473'te Polonya ile mücadele halinde bulunan Macar kralı durumdan yararlanamamıştı. Ancak 880'de (1475) Macar kralı Osmanlılar'a saldırı için serbest kaldı. Böğürdelen'i muhasara ile aldı (18 Şevval 880 / 14 Şubat 1476). Kral, Boğdan'a sefere hazırlanan padişahın yeni barış tekliflerine itibar etmemiş ve Semendire'yi zaptetmek için Tuna üzerinde ağaçtan üç hisar yaptırmıştı. Boğdan seferinden dönen Fâtih bunu haber alınca askerin yorgunluğuna bakmadan şiddetli kış ortasında süratle Semendire önüne yetişti. 882'de (1477) kuvvetlerini Venedik'e yönelterek Macaristan'ı serbest bıraktı. Kral Matthias o zaman rakibi imparatora karşı savaşa başladı. Venedik ile barış kararlaştırıldıktan sonra (884/1479) Macaristan'a karşı Osmanlı akınları tekrar şiddetlendi. Erdel'de bozguna uğrayan Osmanlı kuvvetleri Bosna'da başarı kazandı.

Fâtih Sultan Mehmed, 879-883 (1474-1478) yıllarında Venedik topraklarına karşı büyük seferlere girişti. Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa, Arnavutluk'ta en kuvvetli Venedik kalesi olan İşkodra'yı şiddetle muhasara ettiyse de alamadı (29 Safer – 14 Rebü'lâhîr 879 / 15 Temmuz – 28 Ağustos 1474). 880'de (1475) kuvvetlerini Kefe üzerine göndermeye hazırlanan Fâtih, Venedik ile tekrar barış görüşmelerine girişti. Ertesi yıl Boğdan seferini yaptı. 882'de (1477) Venedik'e karşı yeniden saldırıya geçti. Süleyman Paşa bu defa Venedik'e ait İnebahtı (Lepanto) üzerine yürüdü. Denizden yardım alan kale zaptedilemedi. Aynı tarihte Arnavutluk'ta Venedik tarafından savunulan Kruya (Akçahisar) Kalesi Evrenosoğlu Ahmed tarafından abluka altına alındı. Ahmed Bey denizden gelen bir Venedik yardımcı kuvvetini sahilde karşılayarak bozguna uğrattı. Yine aynı yılın sonbaharında Bosna Beyi İskender Paşa kumandasında bir ordu Venedik'in Kuzey İtalya'daki arazisine büyük bir akın yaptı.

II. Mehmed'i gül koklarken tasvir eden bir resim (TSMK, Albüm, Hazine, nr. 2153, vr. 10^a)

Türk atlıları İsonso (Aksu) ve Tagliamento ırmaklarını aştılar ve Venedik şehri karşısındaki zengin ovayı altüst ettiler. Ertesi yıl Friuli'ye aynı şekilde bir akın yapıldı. 883-884'te (1478-1479) Mora'da Venedikliler'e ait yerlere saldırıda bulunan Turahanoğlu Ömer Bey donanma ile gelen bir Venedik kuvvetini püskürttü. 883 (1478) baharında bizzat padişah Arnavutluk'ta Venedikliler'e karşı sefere çıktı. Doğrudan gelip İşkodra'yı (İskenderiye) muhasara etti. Kuvvetle tahkim edilmiş olan bu sarp kale şiddetli topçu ateşiyle hücumlara dayandı. O zaman Fâtih etraftaki Gölbaşı (Zabiak), Leş (Alessio) ve Dırıvas (Dirigos = Drivasto) kalelerini zaptettirdi; İşkodra'yı denizden tecrit için Bojana nehrinin ağzında iki kale yaptırdı; İşkodra'yı abluka altında bulundurarak kendisi çekildi (10 Cemâziyelâhîr 883 / 8 Eylül 1478). Evrenosoğlu'nun ablukaya devam ettiği Kruya daha önce padişaha teslim olmuştu (15 Rebülevvel 883 / 16 Haziran 1478). Aynı yılın başında Venedik ile İstanbul'da başlayan barış görüşmeleri Fâtih'in İşkodra seferinden sonra tekrar ele alındı ve 2 Zilkade 883'te (25 Ocak 1479) on altı yıl süren bu uzun harbe son veren antlaşma imzalandı. Buna göre toprak bakımından Venedik İşkodra'yı boşaltmaya ve teslimine razı oluyor, Akçahisar'ı, Limni, Eğriboz adalarını, Maina (Mayna) dağlık bölgesini bırakıyor,

buna karşılık padişah da savaş süresince Mora, Arnavutluk ve Dalmaçya'da aldığı diğer yerleri iade ediyordu. Ticaret serbestliği karşılığında Venedik her yıl 10.000 altın ödemeyi, ayrıca şap iltizamından eski borcu olan 100.000 dukayı iki yılda vermeyi kabul ediyordu. Venedik, İstanbul'da bir balyoz bulundurarak tebaasının hukuk işlerinde hüküm vermek hakkına sahip olacaktı. Bu antlaşma ile Fâtihtan Mehmed Rumeli sahillerinde İnebahtı, Koron ve Modon gibi kaleleri alamamış olmakla birlikte Arnavutluk'tan, Mora'dan ve Ege denizinin kuzey kısmından Venediklileri uzaklaştırmış ve onları yıllık bir vergi ödemeye mecbur bırakmıştı.

Bunun ardından Fâtihtan Mehmed Rodos, İtalya ve papayı hedef aldı. İtalya'da Napoli, Venedik ve Milano arasındaki rekabetler ve papalığın siyasi girişimlerine karşı düşmanlık sebebiyle durum tamamiyle elverişliydi, Venedik de Fâtihi Napoli krallığına karşı harekete geçmeye teşvik ediyordu. 1480 baharında Fâtihtan bir taraftan Vezir Mesih Paşa idaresinde Rodos üzerine, diğer taraftan Gedik Ahmed Paşa kumandasında Güney İtalya'ya donanma ile ordular sevk ederek fütuhatının yeni bir aşamasına girmiş bulunuyordu. Rodos Kalesi önünde Osmanlı ordusu doksan günlük çetin bir muhasaradan sonra büyük kayıplarla çekilmek zorunda kaldı (muhasara 13 Rebîülevvel 885 / 23 Mayıs 1480'de başlamıştır). Gedik Ahmed Paşa ise 884'te (1479) Tocco hânedanına ait Ayamavra, Kefalonya ve Zanta adalarını aldı; Napoli Krallığı'nın iç işlerine karışmak imkânını buldu; ardından 132 gemi ve 18.000 kişilik bir kuvvetle Avlonya'dan hareket ederek (18 Cemâziyelevvel 885 / 26 Temmuz 1480) Otranto'yu hücum ile zaptetti (4 Cemâziyelâhir / 11 Ağustos). Kaleyi bir üs haline getirip oradan etrafa akınlar yapmaya başladı. Bu sefer Roma'nın fethine bir başlangıç sayılıyordu. Papa Roma'yı bırakıp kaçmayı düşündü. Otranto'yu kurtarmak için İtalya devletleri arasında, Macaristan ve Fransa'da Haçlı ruhu canlandı. Gedik Ahmed Paşa taze kuvvetler toplamak için Rumeli'ye döndü. Bu kuvvetleri geçirmeye hazırlandığı sırada Fâtihtan Mehmed'in ölüm haberi ve arkasından yeni padişah II. Bayezid'in Cem'e karşı çarpışmak için ısrarlı davetleri geldi. Bunun üzerine Gedik Ahmed Paşa, İtalya'ya geri dönme kararı ile Bayezid'in yanına hareket etti. Fakat Otranto'da ümitsizliğe düşen Osmanlı muhafızları niha-

yet etraflarını saran düşmana teslim oldular (16 Receb 886 / 10 Eylül 1481).

Karadeniz Hâkimiyeti. İstanbul fethinin ardından 1 Haziran'da Galata Cenevizliler'den teslim alınmış, kendilerine şer'i eman hükümleri uygulanarak Osmanlı ülkesinde serbest ticaret hakkı tanınmıştı. Boğazlar'a hâkim olan Fâtihtan Sultan Mehmed, Karadeniz'in tamamıyla kendi hükmü altında olduğunu biliyordu. Burasını bir Türk gölü haline getirmeye çalıştı. İlk 858 (1454) yazında bu denize donanmasını gönderdi. Karadeniz Ceneviz kolonilerinin merkezi olan Kefe, Kırım Hanı I. Hacı Giray'ın müttefik kuvvetleriyle birlikte sıkıştırıldı. Uzun görüşmelerden sonra Cenevizliler Osmanlı padişahına 3000 ve hana 1200 altın haraç vermeye razı oldular. Aynı yaz Osmanlı donanması Akkırman'ı da tehdit etti ve Boğdan beyinden haraç istedi. Kuzey ticaretinin antreposu durumunda olan bu önemli limanın geleceği Boğazlar'a ve Karadeniz'e bağlı idi. Boğdan beyi 22 Şevval 859'da (5 Ekim 1455) Osmanlı tâbiliğini ve 2000 altın yıllık haracı kabul etti. Buna karşı Boğdanlılar'a Osmanlı ülkelerinde serbest ticaret izni verildi.

Trabzon Rum İmparatorluğu da 860'ta (1456) Osmanlı haraçgüzârlığını kabul etti. Böylece Karadeniz kıyılarındaki bütün hükümetler Osmanlı hâkimiyetini tanımış oldu. Fâtihtan Sultan Mehmed, 884'e (1479) kadar Boğdan dışında bu yerlerde doğrudan doğruya Osmanlı hâkimiyetini kuracaktır. İlk 863'te (1459) Amasra'yı, 865'te (1461) Sinop ve Trabzon yöresini alarak Karadeniz'in Anadolu kıyılarını Osmanlı ülkesine kattı. Kuzey kıyılarında Kefe ve ona bağlı Ceneviz kolonileri bir Osmanlı istilâsına karşı Kırım hanı, Mengüp beyi ve Boğdan voyvodası ile ittifak yapmaya çalıştılar. O zaman Litvanya ve Lehistan'a hâkim olan Yagellonlar, Dinyestr ırmağının batısında Karadeniz kıyılarında yerleşmek ve Kırım ile Boğdan üzerinde nüfuzlarını kurmak amacını güdüyorlardı. Bu devirde Doğu Avrupa'nın en kuvvetli devletinin başında bulunan Yagellonlar, Karadeniz hâkimiyeti için Fâtihtan'e rakip görünüyorlardı. Kırım hanı da Osmanlılar'ın Kefe'de yerleşmesini istemiyordu. 873'te (1469) Yâkub Bey idaresindeki Osmanlı donanmasının Kefe'ye saldırısını Kırım hanı Fâtihtan'e "karındaşım" hitabıyla yazdığı bir mektupla protesto etti. Fâtihtan 874'te (1470) Kefe'nin haracını arttırdı. Bölgede sonraki siyasi gelişmeler Karadeniz'in kuzeyinde hâkimiyetini kurmak için Fâtihtan'e imkân ha-

zırladı. Yagellonlar, Kırım Hanlığı'na karşı Altın Orda ile ittifak yaptılar. Buna karşı Kırımın bir yandan Moskof Büyük Knezliği ile ittifakı sıkılaştırdılar, öte yandan Osmanlı padişahına yaklaşma gereğini duyular. Boğdan Voyvodası Büyük Stefan, Yagellonlar'ın bağımlısı olmuş, Fâtihtan'e yıllardan beri ödediği haracı kesmişti. Voyvoda 1469'da Boğdan'a giren Kırım kuvvetlerini bozguna uğrattı ve Eminek Mirza'yı esir aldı. 1473'te Osmanlı kuvvetlerinin ve özellikle Mihaloğulları'nın Uzun Hasan'a karşı gitmesini fırsat bilerek harekete geçti. Osmanlılar'a bağlı Eflak Beyi Radu'yu kovup kendi adamlarını voyvoda yaptı. Kili'den sonra İbrâil'i de (Braila) aldı. Bunun üzerine Fâtihtan Sultan Mehmed onu itaate davet etti ve Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı bir ordu ile ona karşı gönderdi; ancak bu ordu bozguna uğradı (Ramazan 879 / Ocak 1475). Fâtihtan, baharda bizzat Boğdan'a sefere çıkmak istediye de ağırlaşan hastalığı onu alıkoymuştu. Bu esnada Kırım'daki olaylar darbeyi bu tarafta vurma imkânını verdi. O sırada Osmanlı yan-daşı olan Kırım Hanlığı Başbeyi Eminek ölen kardeşi Mamak yerine başbey olmuştu. Cenevizliler, Mengli Giray Han'ı zorlayarak onu başbeylikten attırdılar. Fakat Eminek geri geldi ve isyan etti; Mengli Giray kaçıp Cenevizliler'in yanına sığınmak zorunda kaldı. Eminek, Kefe Cenevizlileri'ne karşı savaşa başladı ve Osmanlılar'ı yardıma çağırdı. O sırada Boğdan beyi 300 Eflak askeriyile kayınbiraderini Kırım'a gönderip Mengüp'ü zaptettirmişti.

Kefe'de ücretli Leh askerleri vardı. Bununla beraber Fâtihtan Sultan Mehmed, Kırım Hanlığı'ndaki son gelişmeler sonucu hanlık kuvvetlerinin kendisiyle birleştiğini ve fütuhatın kolayca başarılabileceğini gördü. Hemen Vezirîâzam Gedik Ahmed Paşa'yı kuvvetli bir donanma ile bu tarafa gönderdi. Dört günlük muhasaradan sonra Kefe şehri Ahmed Paşa'ya teslim oldu (1 Safer 880 / 6 Haziran 1475). Gedik Ahmed Paşa, Kırım sahillerinde Kefe'ye bağlı bütün Ceneviz kolonilerini ele geçirip Osmanlı ülkesine kattı; ardından Azak da alındı. Sarplığı ile meşhur Mengüp Kalesi kuşatıldı ve Ahmed Paşa'nın dönüşünün ardından Zagarcı Yâkub Bey'e teslim oldu. Trabzon Komnenosları ve Boğdan beyi ile akraba olan Mengüp beyi ve ailesi Yedikule'de uzun süre tutuklu kaldıktan sonra padişahın emriyle idam edildi. Suğdak'ta Cenevizliler tarafından üç kardeşiyle birlikte hapsedilmiş olan

Mengli Giray'ı Ahmed Paşa kurtarınca Mengli Giray, Osmanlılar'a bağlılığını gösteren bir belge imzalayarak tekrar hanlığa geçmiştir.

Kırım'ın bağıllığını sağlayan Fâtiḥ Sultan Mehmed Karadeniz'in kuzeyinde daha serbest biçimde harekete başladı. 1476 Temmuz başında kendisi ordusu ile İsakça'yı geçip Boğdan arazisine yürürken Eminek idaresindeki Kırım kuvvetleri de geriden Boğdan'a girdiler. Fâtiḥ, Boğdan'da voyvoda'nın ordusunu Al-ba Valea'da savaşa zorladı ve yendi, merkezi Suceava'yı yaktı, fakat Stefan'ı ele geçiremedi. Geri çekildikten sonra voyvoda yeniden saldırılarda bulundu. O sırada doğuda Mengli Giray Han mağlûp olmuş. Altın Orda hanı onu kovalayarak Kırım'a girmiş ve Kefe önüne kadar gelip şehri tehdit etmişti. Kırım'ın istilâyı uğradığını öğrenen Eminek kuvvetleri Boğdan cephesinden perişan bir halde ric'at etmişlerdi. Mengli Giray hanlığı kaybetti ve İstanbul'da Yedikule'de hapsedildi; yerine büyük kardeşi Nûr Devlet han oldu. Fâtiḥ, Altın Orda Hanı Seyyid Ahmed'e bir mektup göndererek Boğdan'ı cezalandırdığını, Kırım işlerine karışmamasını, zira Nûr Devlet'in ve Kefe'nin kendi himaye ve idaresinde bulunduğunu bildirdi. Sonradan hanlık yeniden karıştı. Fâtiḥ, Eminek'in başvurusu üzerine Mengli Giray'ı tekrar Kırım'a gönderdi. Mengli 883'te (1478) yeniden hanlık tahtına oturdu. Fâtiḥ Sultan Mehmed, bir yıl sonra Karadeniz hâkimiyetini tamamlamak üzere Taman ve Çerkezistan sahillerine yeniden bir donanma gönderdi. Bu donanma Anapa, Kopa ile Taman yarımadasında Matrega'yı (Tamatarhan) zaptetti.

Fâtiḥ'in İç Siyaseti. Fâtiḥ Sultan Mehmed'in iç siyasetinde önde gelen konular bir taraftan İstanbul'un iskânı ve kalkındırılması, diğer taraftan seferler ve fethedilen bölgelerde kalelerin korunması için askerî kuvvetlerin artırılması noktasında toplanır. Bu iki husus, masrafla-

rın büyük ölçüde artmasını ve bu sebeple yeni vergiler konmasını gerektirdiğinden köylü ve şehirli büyük halk kitlelerini sıkıştırmış ve memlekette birtakım gizli ve açık hoşnutsuzluklara yol açmıştır. İstanbul'un iskânı ve kalkındırılması çabaları pek çok meseleyi beraberinde getirmiştir. Sürgün yönteminin geniş ölçüde uygulanması özellikle Anadolu'da yeni problemlere yol açmıştır. Diğer taraftan fetih sırasında İstanbul'da devlet malı ilân edilen emlak başlangıçta göçü teşvik için her gelene parasız mülk olarak bağışlanmış, fakat daha sonra arsalar devlet malı sayılarak kira (mukâtaa) konmuş ve halka büyük bir meblâğ (yılda 100 milyon akçe) yüklenmiş, ancak meydana gelen hoşnutsuzluk üzerine bundan vazgeçilmiştir. Karaman sorunu ve Uzun Hasan dolayısıyla giderler artınca 876'da (1471-72) Rum Mehmed Paşa'nın vezîriâzamlığında bu vergi yeniden konmuştur.

İmparatorluk fikriyle Fâtiḥ Sultan Mehmed, Rum soylularına mensup gençleri sarayına almış, bunlar birer Osmanlı olarak sonradan idarede önemli mevkilere geçmiştir. Rum Mehmed'den başka Paleologlar'dan Has Murad Paşa ve kardeşi Mesih Paşa bunların en tanınmışlarıdır. Ayrıca bazıları Bizans soylu sınıfından bir kısım hristiyan Rumlar'ın da önemli malî işleri üzerlerine aldıkları bilinmektedir. Batı'ya kaçtıktan sonra orada barınamayan ve sefaletle düşen bazı Rum büyükleri tekrar İstanbul'a dönmüşlerdir. 1464-1472 yıllarında Rum bilginlerine Fâtiḥ'in sarayında özel bir ilgi gösterildiği anlaşılmaktadır. Georgios Trapezuntios, Roma'dan İstanbul'a bu sıralarda döndüğü gibi Kritovoulos da eserini bu tarihlerde yazmıştır. Meşhur Trabzonlu âlim Amirutzes (Amirukis, Emirce) aynı devirde Fâtiḥ'in yakınlarında yer almıştı. Fâtiḥ'in divanından Batı'ya gönderilen siyasî yazılar ve antlaşmalar Rumca yazılıyor, bunları yazdırmak için Rum kâtipler kullanılıyordu. Nihayet Fâtiḥ, geniş imparator-

luğu dahilinde bütün Ortodokslar'ı tek-rar patriğin idaresi altına koymuş, Rum-lar'ı birleştirmiş, İtalyanlar'ın sömürüsün-den kurtarıp ekonomik bakımdan yükselmelerini sağlamıştır. Fakat bütün bun-lara bakarak Fâtiḥ'in imparatorluğunu Iorga'nın söylediği gibi Doğu Roma İmpa-ratorluğu'nun İslâm kisvesi altında canlan-ması saymak yanlıştır. Bizans kurum-larının taklit edildiği tezi de abartılıdır.

Bu devirde içeride derin siyasî yankıları olan en önemli konu Fâtiḥ Sultan Mehmed'in malî siyasetidir. İstanbul'un pâyi-taht olarak onarımı ve sürekli seferler masrafları arttırmıştı. Fâtiḥ, yeni akçe çıkarmak ve eski akçeyi beşte bir eksiğine değiştirmek suretiyle bütün nakdî ser-velere bir nevi vergi koydu. Böylece 855 (1451), 865 (1460), 875 (1470), 880 (1475) ve 886 (1481) yıllarında yeni akçe çıkarıldı. 875'ten (1470) sonra bunun her beş yılda bir uygulanması kayda değer. Yeni akçe çıkarılmasının sık sık uygulan-ması o kadar derin bir hoşnutsuzluk doğurmuştur ki II. Bayezid tahta geçerken kendisine kabul ettirilen hususlardan biri de bir defadan fazla yeni akçe çıkarması idi. Fâtiḥ tuz, sabun, mum gibi gün-lük ihtiyaç maddelerini bölge bölge mu-kâtaaya vermiş, yani iltizamla tekele bağ-lamıştır. 862 (1458) sonbaharında Ana-dolu sipahilerini savaşı meydanında tut-mak için Anadolu eyaletinde reâyânın ödediği çift resmini bir emirle 22 akçe-den 33'e çıkartmış ve bu vergi yerleşip kalmıştır. Çeşitli yollarla mülk veya vakıf olarak devletin elinden çıkmış toprakla-rın mirîye mal edilmesi Fâtiḥ tarafından geniş bir şekilde uygulanmıştır. Bütün vakıflar ve mülkler gözden geçirilerek Tursun Bey'e göre 20.000'den (başka bir bölümde 2000) fazla köy ve mezraa ti-marlı sipahilere dağıtılmıştır. Nişancı Ka-ramânî Mehmed Paşa'nın vezîriâzamlı-ğında (1476-1481) uygulanan bu toprak reformu memlekette geniş hoşnutsuz-luk uyandırmıştır. Bu islahatın asıl gaye-si timarlı sipahi sayısını arttırmak ve pa-dişahın hazinesi için yeni haslar bulmaktır. Bir zamandan beri babasıyla arası açık bulunan Amasya Valisi Şehzade Bayezid bu kanunun kendi bölgesinde (Amasya, Tokat ve Trabzon) uygulanmasına karşı çıkınca halk gözlerini ona çevirmiştir. Öte-ki şehzade Sultan Cem babasının savaşçı siyasetini devam ettirmeye aday sayılıyor ve Karamânî Mehmed tarafından destekleniyordu. Fâtiḥ'in hastalığının art-tığı son yıllarda Bayezid ile Cem arasında taht için başlayan gizli mücadele mem-

II. Mehmed dönemine ait altın sikke

lekette geniş bir sosyal tepkiyle birleşmişti. Bayezid padişah olur olmaz ilk işi bu emlak ve evkaf sahiplerine iade etmek olmuştur. Fâtih'in emlak ve evkaf neshetmesi özellikle ulemâ sınıfını, şeyhleri ve eski Türk, müslüman bey ailelerini etkilemiş, yeni akçe çıkarması da bütün halk arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır.

Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul etrafında Anadolu-Rumeli eksenli imparatorluğunu kurarken önemli ticarî tedbirler de aldı. Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgeleri arasında birbirini tamamlayan iktisadî-ticarî faaliyet çok gelişmiştir. Bölgeler arası ticarete İtalyanlar'ın yerine Türk müslüman, yahudi, Rum ve Ermeni yerli tâcir ve gemiciler gelmiştir. Göller bölgesi (Burdur) ve Batı Anadolu'da önemli pamuklu sanayi, Ankara ve Kastamonu'da sof, Bursa ve İstanbul'da ipekli, Selânik ve İstanbul'da çuha ve Edirne'de ayakkabı sanayii bu devirde hayli gelişmiştir. Fâtih, Batı ile olan Levant ticaretini baltalamak değil aksine geliştirmek istemiş, fakat hâkimiyet haklarını da korumuştur. Osmanlı tebaası hangi dinden olursa olsun yabancıardan daha az gümrük ödüyordu (başlangıçta yerliler % 2, yabancılar % 4, daha sonra bu nisbet yerliler için % 4, yabancılar için % 5 olmuştur). Diğer taraftan Arabistan yolu ile Hindistan ticareti ve Dubrovnik yolu ile Floransa ticareti Fâtih devrinde gelişme göstermiştir.

Yeni bir imparatorluğun gerçek mâna-da kurucusu olan Fâtih Sultan Mehmed, yeni bir sefer için Üsküdar'a geçtikten sonra Üsküdar ile Gebze arasında Hünkârçayırı (Maltepe civarında) denilen yerde 4 Rebîülevvel 886'da (3 Mayıs 1481) vefat etti. Ölüm sebebi nikris hastalığına bağlanır. Zehirlenerek öldüğü yolundaki

iddialar Âşıkpaşazâde'de yer alan bilginin yorumuna dayanır ve başka kaynaklarla doğrulanmaz. Türbesi yaptırdığı ve kendi adıyla anılan camii haziresindedir.

Fâtih Sultan Mehmed'in Şahsiyeti. Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'un hemen fethinden sonra bir Batı kaynağının kaydettiği üzere her işte son derece atılgan, Makedonyalı İskender gibi şan ve şeref kazanmak isteyen, zeki, sert mizaçlı, zevk ve safaya sırtını çevirmiş bir hükümdardı. Türkçe, Rumca ve Slavca olmak üzere üç dil bilirdi. Çağdaş Arap kaynaklarına göre "ulemâya karşı yakınlık göstermek, onlarla görüşmeye önem vermek ve onlardan yanına gelenleri tâzimle karşılamak gibi meziyetleriyle beraber babasının Frenkleri defetmek yolundaki gayretlerine devam etti; fakat zevk ve safa hususunda ondan geri kaldı." Kısaca Fâtih tarihte imparatorluk kurucularının vasıflarını taşır, dünya hâkimiyetini amaç edinmiş kudretli bir asker ve geniş görüşlü bir kültür adamıdır. Fâtih'in bütün hareketlerine, amansız önlemlerinde olduğu kadar ilmi ve sanatı himaye ve teşviklerinde şu esas fikir hâkimdir: Devletini her bakımdan dünyanın en üstün ve kudretli imparatorluğu haline getirmek.

Bu amaçla İstanbul'un fethinden sonraki ilk işi iktidarını fiilen sınırlandıran Çandarlı Halil Paşa ile kendisine karşı savaşarak tahtını tehdit etmiş olan Orhan Çelebi'yi ortadan kaldırmak olmuştur. Çandarlı'nın ardından göreve getirdiği veziriazamları sonuncusu Karamânî Mehmed müstesna hepsi kul aslından olacak ve onlardan Mahmud'u ve Rum Mehmed Paşa'yı idam ettirecektir. Böylece devlet idaresinde eski ailelerin nüfuzu bertaraf edilmiş ve padişahın emir ve arzusuna mutlak surette bağımlı kullar devletin

başına getirilmiştir. Fâtih kendi vekili sıfatıyla veziriazamların kudret ve yetkilerini arttırmış, onları mutlak merkeziyetçi hükümetinin tam bir temsilcisi yapmıştır. Molla Gürânî, kazaskerliğinde tayinleri bağımsız olarak yapmaya kalkışınca istifaya zorlanmış, ulemânın tayinleri de veziriazama bağlı kalmıştır. Fâtih, doğrudan doğruya şahsına bağlı kapıkulu ordusunu yeniden örgütlemiş ve sayılarını arttırmıştır. Otoritesini sınırlayan yenicilerin ve uç beylerinin bağımsız tutumunu kırarak onları doğrudan doğruya kendi emri altına almış, uç beylerini kendi büyük gazi şahsiyetiyle gölgede bırakmış ve güçlü Mihaloğulları'na diğer beyler gibi muamele etmiştir. Pek çok yenicieri atıp yerlerine saraydaki avcı bölüklerinden sekban adıyla yeni yeniceri bölükleri ihdas etmiş ve bundan sonra yeniceri ağaları sekbanlardan seçilmeye başlanmıştır. Ayrıca maaşlarını arttırmak, silâhlarını yenilemek, sayılarını iki katına çıkarmak suretiyle bu orduyu merkezi kudretin ve fûtuhatın başlıca dayanağı haline getirmiştir. Fâtih devrinde devlet idaresinde ve orduda kul olanların üstün duruma geçtiği anlaşılmaktadır. Fâtih tahta çıkar çıkmaz henüz memede olan kardeşi Ahmed'i boğdurmuş, "Karındaşlarını nizâm-ı âlem için katletmek câizdir" hükmünü koyarken de hâkimiyetin bölünmezliğini sağlamayı ve devleti ileride taht iddialarının tehlikelerinden kurtarmayı düşünmüştür. Fethettiği yerlerde saltanat iddiasında bulunan eski hânedan üyelerini ortadan kaldırmaya çalışması da burada hatırlanabilir.

İstanbul fâtihî, sınırsız güç sahibi mutlak bir hükümdar olmanın yanı sıra dünya hâkimiyeti fikrini de benimsemişti. Onun bu düşüncesinin kaynağı Türk-Moğol hakanlık, İslâmî hilâfet ve Roma imparatorluk fikriydi. Fâtih Sultan Mehmed'in İtalyan nedimlerine Roma tarihleri okutarak bu geleneği kavramaya çalıştığı da bilinmektedir. Onun bu inancı benimsemesinde etrafındaki Bizanslı ve Batılı yakınları (Georgios Trapezuntios, Kritovoulos, Amirutzes, Benedetto Dei, Gaetali Jacopo, Criaco d'Ancona vb.) rol oynamıştır. İstanbul fethinden kısa bir zaman sonra orada bulunan Jacopo Languschi dünyada bir tek imparatorluk, bir tek iman ve bir tek hükümdarlık olmasını iddia eden Fâtih'in bu birliği kurmak için dünyada İstanbul'dan daha lâyık bir yer olmadığı, bu şehir sayesinde hristiyanları hükmü altına alabileceği düşüncesinde olduğunu

II. Mehmed'in sandukası

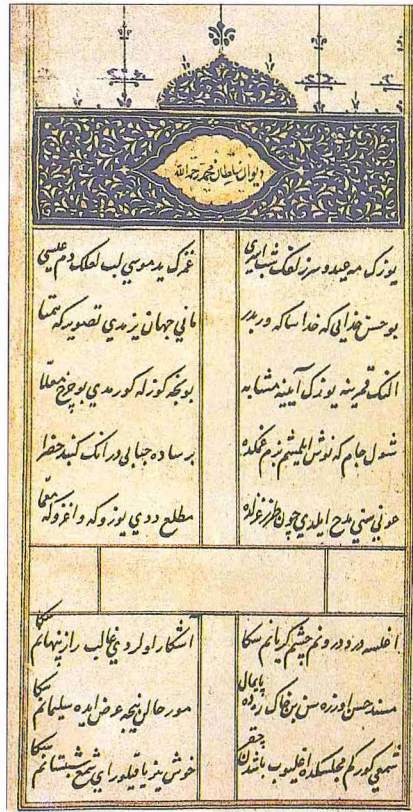
belirtir. 1446'da Georgios Trapezuntios Fâtih'e hitaben, "Kimse şüphe etmez ki sen Romalılar imparatorusun. İmparatorluk merkezinin hukukun elinde tutan kimse imparatorudur ve Roma İmparatorluğu'nun merkezi de İstanbul'dur" diyordu. Papa II. Pius, Fâtih'i Hristiyanlığa davet eden mektubunda (1461-1464 arasında yazılmış ve galiba Fâtih'e gönderilmemiş olan bu mektup Fâtih'in sağlığında 1475'te Treviso'da basılmıştır) Hristiyanlığı kabul ederse meşrû imparator sıfatıyla dünyanın en kudretli hükümdarı haline geleceğini söylüyor ve kendisine "Grekler'in ve Şark'ın imparatoru" unvanını vereceğini, kuvvetle elde tuttuğu ve haksızlıkla iddia ettiği şeyin hukukun kendisi malı olacağını, bütün Hristiyanların kendisine saygı göstererek ihtilâflarını hal için hakem tanıyacıklarını, birçoklarının kendiliklerinden baş eğeceğini, kendisinin Roma kilisesinin haklarına karşı gelenler aleyhinde onun kuvvetine başvuracağını temin etmekteydi. Fâtih Ortodoks patriğini, Ermeni patriğini ve Yahudi baş hahamını pâyitahtında yerleştiriyor, fethe hazırlandığı dünyayı öğrenmek üzere Amirutzes'e 860 (1456) yazında dünyanın haritasını yaptırıyordu. Fâtih'te cihan hâkimiyeti fikrine İbn Kemal, "Tedbiri cihangirlik zikrinde idi" diye işaret eder (*Tevârih-i Âli Osmân*, s. 164). Aslında selefleri gibi Fâtih için de bu iddialar siyasî birer araçtan ibaretti. Fâtih İslâm âleminde de gazânın en büyük müessesili, İslâm memleketlerinin gerçek koruyucusu sıfatını benimsemekte, hareketlerini buna göre meşrûlaştırmaya çalışmaktaydı. İran'da yerleşen Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın Anadolu üzerinde nüfuz ve üstünlük iddialarına karşı da Osmanlı padişahının soyunu Oğuz Han'a çıkaran geleneklere daha çok önem verdiğine dair işaretler vardır. Gazâ ve fütuhât siyasetinin mümessili gibi görüldüğü yıllarda Fâtih doğan ilk oğluna büyük dedesi Yıldırım Bayezid'in, üçüncü oğluna İran geleneğinin ünlü hükümdarı Cem'in ve torununa da Oğuz Han'ın adını vermiştir. Denilebilir ki Fâtih'in şahsında Türk, İran, İslâm ve Roma hükümdarlık geleneklerini birleştiren "Osmanlı padişahı" doğmuştur.

Fâtih Sultan Mehmed "Avnî" mahlasıyla şiirler de yazmıştır. Çağının şiir dilini ince hayallerle yoğurmayı başarmış, açık ifadeleri ve akıcı üslûbu, henüz sanatlara boğulmamış bir Türk şiirinin güzel örnekleri arasında sayılmıştır. Tasvirlerindeki başarı ve mazmunlarındaki zenginlik ilk

anda anlaşılabilir kadar açık ve yalındır. Arapça-Farsça tamlamalar yerine Türkçe ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Beyitlerine ustalıklı yerleştirdiği zekâ oyunları ve hayaller kadar belli kalıp ve fikirler de onun çağdaşları ile aynı klasik üslûp içinde eser verdiğini gösterir. Aşk, sosyal hayat, tasavvuf ve dinî temayüller, kıssalar, efsaneler ve tarihî hikâyeler şiirlerine yansıyan konulardır. Şiirlerini ihtiva eden yegâne eser İstanbul'da Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî Efendi, nr. 305). Bir divançe sayılabilecek yirmi iki varak tutarındaki bu küçük eserde yetmiş gazel, bir muhammes ve bir kıta mevcut olup sonunda, "Hattın hadin yüzünü tuttu nitekim ey can" müfredine yirmi dokuz şair tarafından söylenmiş nazîre yer alır. Fâtih'in şiirleri, gittikçe genişleyen hacimlerde koleksiyonlar halinde farklı araştırmacılar tarafından yayımlanmış ve ilmî incelemelere konu olmuştur.

Din felsefesi meselelerine de âşına olan Fâtih Sultan Mehmed'in coğrafya, matematik, astronomi ilimlerine özel bir ilgisi

II. Mehmed'in divanının ilk sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 305)

vardı. Çeşitli ilimleri tahsil için uzmanları kendisine hoca tayin ederdi. Bunlar her gün belli saatte gelip ona ders okutulardı. Hoca-zâde Muslihuddin, Molla Gürânî, Molla İlyas, Sirâceddin Halebî, Molla Abdülkâdir, Hasan Samsunî, Molla Hayreddin hocalarındandır. Başlangıçta Akşemseddin'in de onun üzerinde büyük tesiri olmuştu. Fâtih'in Arapça ve Farsça'ya vâkıf olduğuna şüphe yoktur. İç oğlanlarıyla saray çevresi Rumca ve Slavca'yı öğrenmesine elverişliydi. Fâtih Arabistan ve İran'da devrinin büyük ulemâsını tanıır, onları kendi ülkesine getirtmeye çalışırdı. Kendi ülkesindeki ulemânın Acem ve Arap ulemâsı düzeyinde olmamasından dolayı üzüntü duyuyordu. Ancak Hoca-zâde ile yabancılar karşısında övünürdü. Fetihten sonra İstanbul'da sekiz kiliseyi (bu arada Zeyrek Medresesi) medrese haline getirdi; Ayasofya medresesini açtı. 875'te (1470) kendi camisi etrafında ünlü Semâniye medreselerini yaptırdı. Kendisi medreseleri bizzat teftiş eder, dersleri dinler ve ödül verirdi. Sarayda, seferlerde, yolda, sünnet düğünü gibi toplantılarda ilmî tartışmalar yaptırırdı. Devrinin en büyük âlimleri Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Molla Yegân, Hızır Bey ve Hoca-zâde Muslihuddin'dir. O dönemde yetmişmiş seçkin ilim ve idare adamlarının çoğu bunların talebeleridir. Fıkhta Molla Hüsrev, tefsirde Molla Gürânî, kelâmda Hoca-zâde bütün İslâm âlemince makbul eserler yazmışlardır. Bu devir Osmanlı Türkleri'nde matematikte oldukça parlak bir devirdir. Fâtih, kendi döneminde ilim ve felsefe tarihinin en önemli meseleleri üzerinde âlimleri tartışmaya ve eser vermeye teşvik etmiştir. Seyyid Şerîf el-Cür-cânî ile Teftâzânî arasında ulemâyı ikiye ayıran ünlü tartışmayı tazelemiştir. Kendisi din felsefesinde Seyyid Şerîf'e eğilim gösterirdi. Öte yandan İbn Rüşd ile Gazâlî arasındaki ilâhiyatta büyük tartışmayı Hoca-zâde ile Ali et-Tûsî'ye inceletmiştir. Çeşitli kaynaklar Fâtih'in felsefeye ilgisini belirtir. Fâtih, Amirutzes ile felsefî konuşmalar yapardı; "Zira sultan en keskin zekâlı feylesoflardan biridir" (Kritovoulos, s. 177). Amirutzes, Ali Kuşçu, Georgios Trapezuntios, Hoca-zâde gibi Doğu'yu ve Batı'yı temsil eden devrin büyük zekâları onun huzurunda birleşiyordu.

Fâtih Batı kültürünü ve Hristiyan dinini de anlamaya çalışmıştır. Patrik Gennadios *İ'tikâdnâme*'sini onun için yazdığı gibi Georgios Trapezuntios, Hristiyanlık ve İslâmiyet arasında esaslı fark olmadığını ve bu iki dinin uzlaştırılması suretiyle Fâ-

tih'in bütün milletleri idaresi altında top-
layabileceği iddiasında idi. Fâtih'in Batı
kültürüyle ilk tanışması şehzadelğinde
Manisa sarayında başlamıştır. 1454'te bir
İtalyan hümanisti olan Ciriaco d'Ancona
ve başka İtalyanlar onun sarayında bulun-
makta ve kendisine Roma ve Batı tarih-
leri okumakta idiler. 1465'te Milano elçi-
sinin yazdığına göre onun yanında Floran-
salı, Cenevizli ve Raguzalı danışmanları
vardı. Venedik'e karşı savaş ilânından son-
ra Floransalılar'la yakın ilişkiler kurdu.
1463 Bosna seferinden dönüşünde Gala-
ta'da Floransalılar'a şenlik yaptırmış ve
onlardan zengin bir tâcirin evine inerek
yemek yemiş, eğlenmişti. Fâtih'in yanın-
da bulunan hümanistlerden Angelo Vad-
dio, G. Stefano, Emiliano'nun adları bilin-
mektedir (bu sonuncusu Fâtih'e ölümün-
de bir mersiye de yazmıştır). Francesco
Berlinghieri *Geographia* adlı eserini ve
Roberto Valturio *De re militari* adlı kiti-
bını Fâtih'e ithaf ve takdim etmek iste-
mişlerdir. Fâtih'in 1461'den beri resmini
yaptırmak için İtalya'dan ressam istedi-
ği bilinmektedir. Nihayet ünlü Venedikli
ressam Gentile Bellini gelmiştir (İstan-
bul'da ikamet i Eylül 1479 – Ocak 1481).
Bellini aynı zamanda yeni sarayın duvar-
larını Rönesans üslûbu fresklerle süsle-
miştir. Fâtih, Trabzonlu Rum âlimi Am-
irutzes ile oğluna Batlamyus'un kitabını
Arapça'ya tercüme ettirmiş ve bir dünya
haritası yaptırmıştır. Bu arada coğrafi ve
askerî konuları özel bir ilgiyle izlerdi. E.
Jacobs'a göre Ciriaco, Fâtih ile Eskiçağ'ın
âbideleri, edebiyatı ve İtalya'daki hüma-
nistler arasında bağ kurmuştur. Fâtih'in,
862'de (1458) Atina'yı ziyareti sırasında
Akropol'ü gezerek Atinalılar'a iltifatta bu-
lunması "Medînetü'l-hükemâ"ya karşı eski
İslâmî saygıdan doğmuş olabilir. Fâtih,
Iustinian'ın heykelini dikkatle yerinden
indirtmiş ve Ciriaco ile G. Dario'ya resmi-
ni yaptırmıştır. Fakat Belgrad seferine
giderken top dökmek için erittiği "bakır
ât"ın bu heykel olması mümkündür. Fâ-
tih'in kütüphanesinde Batı kültürüyle
ilgili elli eser bugüne intikal etmiş olup
kırk ikisi Yunanca'dır. Eserlerden sekizi
tarihe, altısı matematik ve astronomiye
dairdir. Tarihe ve coğrafyaya ait eserler
mevcudun üçte birinden fazladır. İtalya'-
da İbn Rüşd felsefesinin hâlâ hararetle
tartışıldığı bir devirde Fâtih'in Hoca-zâde
ve Ali Kuşçu'ya dönmesi tabiidir. Fâtih
devrinde Osmanlı kültürünün Batı kültü-
rü ile serbest bir şekilde temasa geldiği
ve sonraki devirde bunun sürdürülmedi-
ği de bir gerçektir.

Fâtih Sultan Mehmed'in vefatından
sonra iki oğlu Cem ve Bayezid arasındaki
çekişme Bayezid'in lehine sonuçlanmış,
diğer oğlu Mustafa ise 879'da (1474) ken-
disinden önce vefat etmiştir. Adı bilinen
iki kızı (Ayşe ve Gevherhan) tesbit edilmek-
tedir. Alderson onun on yedi hanımı ve
dört kızı olduğunu belirtir. Gevherhan
Sultan, Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Meh-
med Bey ile evlendirilmiştir. Akkoyunlu
tahtına geçen Göde Ahmed, Fâtih'in kı-
zından torunudur.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E. 1459, 3127/2, 3207, 4476,
6675, 9196, 9662, 9713, 11440, 11602, 11635,
11676, 11687; TSMA, nr. D. 9524; Ma'nevî ve
Ağriboz Fetihnâmesi (nşr. Ahmet Ateş, *Fâtih ve
İstanbul* içinde), I/3, İstanbul 1953-54, s. 281-
299; *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, DTCF Ktp., İs-
mail Saib Sencer Yazmalan, nr. 305; *Kânûnnâ-
me-i Sultân ber Müceb-i 'Orfi 'Osmânî* (nşr.
R. Anhegger – Halil İnalıcık), Ankara 1956; *Ka-
nunnâme-i Âl-i Osmân* (nşr. Abdülkadir Özcan),
İstanbul 2003; *Fâtih Mehmet II Vakfiyeleri* (nşr.
Vakıflar Umum Müdürlüğü), Ankara 1938; *Fatih
Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enveri,
Osmanlı Tarihi Kısmı: 1299-1466* (nşr. Nec-
det Öztürk), İstanbul 2003, s. 48 vd., 97; İbn Tağ-
rıberdi, *Havâdisü'd-dühûr* (nşr. W. Popper), New
Haven 1967, I, 298-299; II, 144; III, 408-411,
486, 509, 631, 684; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 143
vd.; a.e. (Giese), s. 133; *Gazavât-i Sultân Mu-
râd b. Mehmed Hân* (nşr. Halil İnalıcık – Mev-
lûd Oğuz), Ankara 1978, tür.yer.; Tursun Beg,
*Târih-i Ebû'l-Feth: The History of Mehmed the
Conqueror* (ed. Halil İnalıcık – R. Murphey), Min-
neapolis-Chicago 1978; Ducas, *Istoria turco-
bizantina* (ed. V. Grecu), Bucureşti 1958, tür.yer.;
Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*
(trc. Charles T. Riggs), Princeton 1954; Sehâvî,
Vecizü'l-kelâm, Köprülü Ktp., nr. 1189, vr. 87*;
İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt*, Nuruosmaniye Ktp.,
nr. 3209, vr. 360*–362* vd.; Feridun Bey, *Mün-
şeât*, I, 221-289; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Os-
mân*, VII, *Defter*, tür.yer.; Tâci beyzâde Câfer Çe-
lebi, *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi* (TOEM
ilâvesi), İstanbul 1331, tür.yer.; Kivâmî, *Fetih-
nâme-i Sultan Mehmed* (nşr. Fr. Babinger), İs-
tanbul 1955; *Tevârih-i Âl-i Osmân* (nşr. F. Giese),
Breslau 1922, tür.yer.; *Bir Yeniçerin Hatıratı*
(trc. Kemal Beydilli), İstanbul 2003, tür.yer.; *Os-
manlı Tarihine Ait Takvimler* (nşr. Atsız), İs-
tanbul 1961, tür.yer.; Zinkeisen, *Geschichte*, II,
149; A. C. Contarini, *Travels in Tana and Per-
sia*, London 1873, s. 31; T. S. Cantacasin, *Petit
traicté de l'origine des turcz* (nşr. Ch. Schefer),
Paris 1896, s. 72 vd.; E. Pears, *The Destruction
of the Greek Empire*, London 1903; G. Jacob,
*Der Divan Sultan Mehmeds des Zweiten des
Eroberers von Constantinopel*, Berlin 1904; G.
Angieleslo, *Historia turchesca* (nşr. I. Ursu), Bu-
cureşti 1909, tür.yer.; N. Jorga, *Geschichte des
Osmanischen Reiches*, Gotha 1909, II, 22;
a.mlf., *Histoire des états balkaniques*, Paris
1925, tür.yer.; L. von Thallöczy, *Studien zur Ge-
schichte. Bosniens und Serbiens*, München-
Leipzig 1919, tür.yer.; W. Heyd, *Histoire du
commerce du Levant* (trc. F. Raynaud), Leipzig
1936, II, tür.yer.; A. A. Vasiliev, *The Gots in the*

Crimea, Cambridge 1936, s. 244, 252; A. Gegaj,
l'Albanie et l'invasion turque au XVe siècle,
Paris 1937, tür.yer.; Saffet Sıtkı [Bilmen], *Fâtih
Divanı*, İstanbul 1944; Kemal Edip Ünsel [Kürk-
çüoğlu], *Fâtih'in Şiirleri*, Ankara 1946; A. Sü-
heyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Baş-
langıç: Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*,
İstanbul 1946; Chalkokondyles, *Ordo Portae*
(nşr. Şerif Başta), Budapest 1947; Fr. Babinger,
Mehmed der Eroberer und seine Zeit, München
1953; a.e.: *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*
(trc. Dost Körpe), İstanbul 2003; İsmail Hikmet
Ertaylan, *Fatih ve Fütûhâtı I: Bizans ve Kara-
deniz*, İstanbul 1953; Selahattin Tansel, *Osman-
lı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in
Siyasi ve Askerî Faaliyeti*, Ankara 1953; Halil
İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Ves-
ikalar*, Ankara 1954; a.mlf., "Ottoman Galata:
1453-1553", *Première rencontre internation-
ale sur l'empire ottoman et la Turquie moderne*
(ed. Edhem Eldem), İstanbul-Paris 1991, s. 17-
105; a.mlf., "Yeni Vesikalara Göre Kırım Han-
lığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidna-
me Meselesi", *TTK Belleten*, VIII/30 (1944), s.
185-229; a.mlf., "Fatih Sultan Mehmed'in Fer-
manları", a.e., XI/44 (1947), s. 693-703; a.mlf.,
"Mehmed the Conqueror (1432-1481) and his
Time", *Speculum*, XXXV, Cambridge 1960,
s. 408-427; a.mlf., "Mehmed II", *IA*, VII, 507-
535; a.mlf., "Mehmed II", *El²* (İng.), VI, 978-
981; S. Runciman, *The Fall of Constantinople*,
London 1955; Ahmed Aymutlu, *Fatih ve Şiirle-
ri*, İstanbul 1959, s. 41-63; A. Pertusi, *La Cadu-
ta di Constantinopoli, I. Le testimonianze dei
contemporanei II. L'eco nel mondo*, Verona
1976; Feridun Emecen, *İstanbul'un Fethi Olayı
ve Meseleleri*, İstanbul 2003; İskender Pala,
Fâtih'in Şiirleri, İstanbul 2003, s. 9-21; Z.
Dolfin, "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve
Zabtı" (trc. Samim Sinanoğlu – Suat Sinanoğlu),
Fatih ve İstanbul, I/1, İstanbul 1953, s. 19-62;
Abdülkadir Karahan, "Şair Avnî: Fâtih", *TDED*,
VI (1954), 1-38.

HALİL İNALCIK

MEHMED III

(محمد)

(ö. 1012/1603)

Osmanlı padişahı
(1595-1603).

7 Zilkade 973'te (26 Mayıs 1566) Mani-
sa'da Sart ovasında doğdu. Babası III. Mu-
rad, annesi Arnavut asıllı, Dukakin'de Rezi
köyünden olan Safiye Sultan'dır (Safiye'nin
Venedik asıllı Cecilia Baffo olduğuna dair bilgi
[*El²*, VIII, 817] yanlıştır; Baffo, III. Murad'ın
annesi Nurbânû Sultan'dır). Rivayete göre adını,
doğum haberini çıktığı Sigetvar seferi sırasında alan
büyük dedesi Kanûnî Sultan Süleyman koymuş-
tur. İlk çocukluk yıllarını babasının Saru-
han sancak beyliğiyle bulunduğu Mani-
sa'da geçirdi. Dedesi II. Selim'in padişahlığı
döneminde babasının veliaht olması, daha
çocukluk yıllarında üzerindeki gö-